

Hva hemmer og hva fremmer innsattes ønske om kompetanseheving i Arendal fengsel Evje avdeling, og hvilke skoletilbud er ønsket?

Trond Haugom

Veiledere

Morten Øgård og Linda Hye

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

Universitetet i Agder, 2014

Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap

Institutt for statsvitenskap og ledelse

Forord

Denne undersøkelsen ble gjennomført høsten 2014, og markerte slutten på masterstudie ved Universitetet i Agder.

Jeg vil rette en stor takk til veilederne mine, professor Morten Øgård og rådgiver Linda Hye som har gitt meg verdifulle innspill og tilbakemeldinger underveis i prosessen.

Takk til kriminalomsorgen region sørvest som var positive til gjennomføring av undersøkelsen, samt til ledelsen ved lokalt fengsel som var imøtekommende i forhold til forespørsel om gjennomføring av intervjuene.

I tillegg vil jeg takke alle som har vært hjelpelige med informasjon, ikke minst respondentene som gjennom sine bidrag har gjort det mulig å gjennomføre undersøkelsen.

Sammendrag

Oppgavens utgangspunkt var problemstillingen: *Hva hemmer og hva fremmer innsattes ønske om kompetanseheving i Arendal fengsel Evje avdeling, og hvilke skoletilbud er ønsket?*

De to mest brukte rehabiliterende og forebyggende tiltak i fengsel er arbeid og skole. I denne undersøkelsen har jeg sett på ulike faktorer som påvirker deltagelse ved utdanning i fengslet. I tillegg har jeg undersøkt hvilke utdanningstilbud de innsatte ønsker

For å belyse problemstillingen valgte jeg en kvalitativ metode, med intervju av 4 respondenter med opplæringsrett.

Sentrale funn i undersøkelsen er at til tross for en vanskelig oppvekst med ulike levekårsproblemer, finner man grunn til å ta utdanning under soning av straff i fengsel. Videre synes det å være et utbredt ønske om å stake ut en ny kurs for fremtiden, der utdanning kan være et skritt på veien.

Samarbeid mellom organisasjonene vil være nødvendig for å sikre kvalitet og god utnyttelse av ressursene.

Tilbakemeldinger i forhold til eksisterende skoletilbud, er at det ikke er tilstrekkelig for å dekke behovet. Selv om det tilbudet som allerede finnes, tilsynelatende treffer mange innsatte. Skolens arbeid med karriereveiledning har forbedrings potensiale, da deler av denne ikke når frem til de innsatte.

Av utdanningsønsker er det yrkesfaglige tilbud som i stor grad er ønsket.

Innholdsfortegnelse:

Forord	side	2
Sammendrag	side	3
Innholdsfortegnelse	side	4

Kapittel 1 Innledning

1.0 Bakgrunn for valg av oppgave	side	7
1.1 Formålet med oppgaven	side	7
1.2 Problemstilling	side	8
1.3 Hvilke avgrensinger er gjort	side	8
1.4 Organisering av oppgaven	side	8

Kapittel 2 Kriminalitet og utdanning

2.1 Utdanning i fengsel	side	10
2.2 Hvorfor er dette interessant	side	11
2.2.1 Kriminalitet koster	side	11
2.2.2 Kriminalitet i Norge	side	11
2.2.3 Hvem sitter i fengsel	side	11
2.2.4 Forebygging av kriminalitet	side	12
2.3 Et tilbakeblikk	side	13
2.3.1 Etablering av fengslene	side	13
2.3.2 Friomsorgen	side	13
2.3.3 Overgangen til løslatelse	side	14
2.3.4 Skolehistorien	side	14
2.4 Avklaring av begreper	side	15

Kapittel 3 Teoretiske perspektiver

3.0 Teori	side	19
3.1 Inndeling av teoridelen	side	19
3.2 Trekk ved individ	side	19
3.2.1 Fattigdom	side	19
3.2.2 Forklaring av fattigdom	side	20

3.2.3 Sin egen lykkes smed	side	21
3.2.4 Hvorfor handler vi som vi gjør	side	22
3.2.5 Normperspektivet	side	22
3.2.6 Avvik og stempling	side	23
3.2.7 Valgperspektivet	side	23
3.2.8 Bytteperspektivet	side	24
3.2.9 Kombinasjoner av perspektiver	side	24
3.2.10 Samspill	side	25
3.3 Lærevansker	side	25
3.4 Motivasjon	side	26
3.5 Trekk ved organisasjonene	side	27
3.5.1 Skolen og kriminalomsorgen	side	27
3.5.2 Systemteori	side	27
3.5.3 Organisasjonsvariabler	side	28
3.5.4 Mål og målsetting	side	28
3.5.5 Ideologi	side	29
3.5.6 Teknologi	side	29
3.5.7 Struktur	side	30
3.5.8 Styringsstruktur	side	30
3.5.9 Ressurser	side	31
3.5.10 Omgivelsene	side	31

Kapittel 4 Metode

4.0 Valg av forskningsdesign	side	33
4.1 Tilnærming	side	33
4.2 Beskrivende versus forklarende	side	33
4.3 Kjente teorier	side	33
4.4 Validitet og reliabilitet	side	34
4.5 Kilder	side	34
4.6 Valg av metode	side	35
4.7 Tilnærming til metode	side	36
4.8 Oppgaven sett i lys av metodiske valg	side	36
4.9 Respondenter	side	38

4.9.1 Valg av respondenter	side	38
4.9.2 Intervjuet	side	38
4.9.3 Presentasjon av informantene	side	39
4.9.4 Intervjuguide	side	39

Kapittel 5 Analyse og drøfting

5.0 Innledning	side	40
5.1 Trekk ved individ	side	40
5.1.1 Hypotese 1	side	40
5.1.2 Hypotese 2	side	48
5.2 Trekk ved organisasjonene	side	50
5.2.1 Hypotese 3	side	50
5.2.2 Hypotese 4	side	53
5.2.3 Hypotese 5	side	56
5.2.4 Hypotese 6	side	59
5.3 Utdanningsønsker	side	62

Kapittel 6 Oppsummering

6.0 Oppsummering og avsluttende vurdering	side	65
6.1 Sammendrag av hypoteser og utdanningsønsker	side	65
6.2 Hva skal til for å øke deltagelsen i skolen	side	67
6.3 Hva kan være aktuelt å forske videre på	side	69

Litteraturliste

Vedlegg

1. Intervjuguide
2. Informasjon til respondentene
3. Gjengivelse av intervjuene

Kapittel 1 Innledning

1.0 Bakgrunn for valg av oppgave

Jeg ønsker å gjennomføre en undersøkelse innen egen virksomhet, slik at jeg kan bruke resultatene i mitt daglige virke senere. Valg av oppgave griper inn i mitt arbeid som rådgiver i videregående skole og koordinator for fengselsundervisningen ved Arendal fengsel Evje avd. Arbeidsoppgavene knyttet til fengselet, er daglig drift av virksomheten skolen driver i fengselet.

1.1 Formålet med oppgaven

Alle institusjoner som drives av Kriminalomsorgens har i dag et opplæringstilbud. Det er i samfunnets interesse at disse ressursene brukes best mulig. Hensikten med kurs og utdanning under soning er å gi innsatte muligheter til å forbedre sine kvalifikasjoner og bidra til et meningsfylt innhold i soningen. Videre vil det være et ledd i rehabiliteringen og bedre muligheter for videre utdanning, eller jobb etter endt soning. I min studie ønsker jeg å avdekke forhold hos den enkelte innsatte, som påvirker deltagelse i kompetansegivende tiltak. Videre ønsker jeg mer kunnskap om hvilke typer utdanning og kompetansehevende tiltak som er ønsket ved lokalt fengsel.

Det er tidligere gjennomført landsomfattende kvantitative undersøkelser om hvilke grunner og motiver de innsatte har for å ta utdanning under soning. Disse undersøkelsene omfatter innsatte i fengsler med både høy og lav grad av sikkerhet, store og små fengsler, samt ulike soningstyper som dom, forvaring, varetekt og bøter. Utdanningstilbudet har tidligere vært preget av allmenne, økonomiske og administrative fag. Mens det i de senere år har vært en dreining mot mer yrkesfag, og kortere kompetansegivende kurs. Kriminalomsorgen driver også med kompetansehevende tiltak, i form av ulike programmer og kurs som rusmestring, sinnemestring og konflikthåndtering osv. I tillegg er arbeidsdriften i fengsel, viktig i forhold til aktivitetsplikten de innsatte har mens de soner sin dom. Kriminalomsorgen og skolen har ulike samarbeidsarenaer, blant annet i forbindelse med skole og arbeidsdrift.

Resultatet av undersøkelsen håper jeg blir slik at vi kan bruke det til å optimalisere skoletilbudet, i tråd med behovet for prioriterte grupper. De prioriterte gruppene for opplæring er innsatte med opplæringsrett, og spesielt ungdomsrett. Hensikten er å utnytte ressursene på en slik måte at man treffer flest mulig med de tilbud som er ønsket, og samtidig realistiske og gjennomførbare.

1.2 Problemstilling

I min undersøkelse vil jeg undersøke hva som medvirker til at innsatte i Arendal fengsel Evje avdeling deltar på kurs og opplæring. Er det et tidsfordriv, er det for å kunne integreres bedre samfunnet etter soning, er det for å bedre sine kvalifikasjoner? Sentrale spørsmål vil være hvilke forhold og erfaringer bringer den innsatte med seg, fra oppvekst og tidligere skoleerfaring? Videre ønsker jeg å vite om lokale forhold bidrar til økt eller redusert interesse for kompetansehevende tiltak. I tillegg vil jeg undersøke hvilke utdanningsønsker de innsatte har. Felles for innsatte ved Arendal fengsel Evje avdeling er at det er siste stopp i soningsforløpet før løslatelse eller overgangsbolig, noe som også kan være en faktor som påvirker motivet for utdanning.

Problemstillingen blir derfor:

Hva hemmer og hva fremmer innsattes ønske om kompetanseheving i Arendal fengsel Evje avdeling, og hvilke skoletilbud er ønsket.

1.3 Hvilke avgrensninger er gjort

Undersøkelsen omfatter innsatte i Arendal fengsel Evje avdeling. De innsatte er menn over 18 år. Fengselet har normalt 20 soningsplasser. Andelen med utenlandsk statsborgerskap i Arendal fengsel Evje avd er liten, under 10 %. Det er valgt 4 respondenter med opplæringsrett, der to har ungdomsrett og to har voksenrett. Respondentene er norske menn.

Kriminalomsorgen driver også med kompetansehevende tiltak blant innsatte. Der jeg i min undersøkelse skriver om kompetanseheving, utdanning og opplæring, gjelder dette skolens virksomhet i fengselet. Arendal fengsel Evje avdeling er navnet på fengselet. Der det er naturlig, vil jeg i teksten benevne fengselet med navnet, Evje avdeling.

1.4 Organisering av oppgaven

I kapittel 1 blir det redegjort for formålet og hensikten med oppgaven. Problemstillingen blir konkretisert og beskrivelse av hvilke avgrensninger som er gjort. Kapittel 2 tar for seg opplæring i fengselet, videre forhold som gjør temaet interessant å forske på, et tilbakeblikk og avklaring av ulike begreper som benyttes i oppgaven. I kapittel 3 tar jeg for meg teorier som brukes for å belyse problemstillingen, trekk ved individet, lærevansker og motivasjon. Videre teori knyttet til trekk ved organisasjonene. I kapittel 4 tar jeg for meg metode og tilnærmingen til valgt metode for oppgaven. Jeg skriver om oppgaven i lys av metodiske valg, om valg av respondenter og intervjuet. I kapittel 5 tar jeg for meg hypotesene som er utledet

på bakgrunn av teorien. Jeg analyserer og drøfter utsagn fra intervjuene, mot teori og tidligere forskning i forsøk på å besvare hypotesene. I kapittel 6 skriver jeg en oppsummering og sammendrag basert på tidligere drøftinger og forslag til forbedringer. Til slutt skriver jeg om forslag til videre forskning. Vedleggene omfatter intervjuguide, informasjon til respondentene og gjengivelse av intervjuene.

Kapittel 2 Kriminalitet og utdanning

2.1 Utdanning i fengsel

Det er Kunnskapsdepartementet som har ansvaret for utdanning i Norge, det omfatter også innsatte i Norske fengsel. Videre er det Fylkesmannen i Hordaland (FMH) som administrerer undervisning i fengsler på landsbasis. FMH fordeler ressurser til de ulike fylkeskommunene, som viderefordeler ressursene til de videregående skolene med øremerkede midler til fengselsundervisningen. Opplæringen drives etter importmodellen, det vil si at i det er en videregående skole i det området fengselet er plassert i, som gjennomfører opplæring for kriminalomsorgen. Slik har det vært siden 1969 da skoleverket tok over opplæringen. I 2013 ble det tildelt ca 239 mill. kr til fengselsundervisningen på landsbasis. Det var ca 400 lærere, fordelt på 275 årsverk. Til sammen 34 videregående skoler i tillegg til Grønland voksenopplæringscenter står for gjennomføringen av fengselsundervisningen i Norge (Fylkesmannen i Hordaland 2013)

Innsattes rett til opplæring har hjemmel i opplæringslova og straffegjennomføringslova som blant annet sier at innsatte har samme rett til opplæring som unge og voksne ellers i samfunnet. Det betyr at mange som soner fengselsstraff har opplæringsrett, det kan være ungdomsrett, voksenrett eller fullføringsrett. Retten til opplæring har også fokus i to stortingsmeldinger. I stortingsmelding nr. 27 (2004-2005) *Om opplæring innanfor kriminalomsorga Enda ein vår* står det at en godt tilrettelagt opplæring kan ha mye å si for en god rehabilitering, og er derfor en investering for fremtiden (St meld nr. 27 2004 – 2005). I tillegg understreker departementet at opplæring er god samfunnsøkonomi. I stortingsmelding 37 (2007-2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*, heter det at god opplæring er et av de beste virkemidlene for straffedømte til å kunne mestre livet etter gjennomført soning, samt at det er et kriminalitetsforebyggende tiltak. Det blir lagt vekt på at den enkeltes ønske om utdanning så langt som mulig skal være retningsgivende for skolens tilbud, og at opplæringen skal ha samme gode kvalitet som ellers i samfunnet (St meld nr. 37 2007-2008).

Deltagelsen i kompetansehevende tiltak under soning har økt, og på landsbasis ligger deltagelsen på i overkant av 50 % av de innsatte (2012), og omkring det samme for Arendal fengsel Evje. Som synliggjøres i den visualiserte oversikten på nettsiden til Fylkesmannen i Hordaland (Fylkesmannen i Hordaland 2014).

Aktivitet under soning, som arbeid, utdanning eller deltagelse i ulike programmer er sett på som viktig for å hindre nye lovbrudd. Et av målene for skolen er å øke andelen innsatte som deltar i kompetansehevende tiltak.

2.2 Hvorfor er dette interessant?

2.2.1 Kriminalitet koster

Kriminaliteten kostet det norske samfunnet 88 milliarder kroner i 2009, heter det i en undersøkelse gjennomført av politihøgskolen (PHS) forskning. Det er et forsiktig anslag der trafikk kriminalitet og narkotika kriminalitet ikke er medregnet. Kostnaden tilsvarer omkring 22 000 kroner, fordelt på hver nordmann over 16 år. Til sammenligning har politiet i Norge et samlet budsjett på 10,8 milliarder (Bakke J 2011).

Alle forsøk på beregninger av kostnader knyttet til kriminalitet vil være beheftet med stor usikkerhet, noe som også understrekes av forskere og de som jobber innenfor disse områdene. Det er mange faktorer, kjente og ukjente som virker inn. I tillegg er det mørketall, ikke anmeldte lovbrudd, følgeskader og konsekvenser knyttet til kriminelle handlinger, som er vanskelig å tallfeste.

2.2.2 Kriminalitet i Norge

Ulike former for kriminalitet har en ting til felles. Det er aktiviteter som samfunnet har pålagt straffesanksjoner. Utover det er kriminaliteten mangeartet, hvor blant annet vinnings, volds og narkotikarelatert kriminalitet utgjør store andeler av den totale mengden kriminalitet.

Det sitter til enhver tid omkring 3700 personer i Norske fengsel, fordelt på 43 fengsler, hvorav 3 er rene kvinnefengsler.

2.2.3 Hvem sitter i fengsel

Kriminalitet er ikke jevnt fordelt på den voksne delen av befolkningen. Gjennomsnittsalderen for innsatte er 34 år og kriminaliteten avtar med alderen. Rus og misbruk av narkotika er det altoverskyggende problemet for straffedømte, der to av tre selv oppgir at de var jevnlig brukere av stoff før de kom i fengsel (St meld nr. 37 2007-2008).

Som gruppe har innsatte i Norske fengsel noen særtrekk som skiller dem fra resten av befolkningen.

30 % av de innsatte har vært barnevernsklinter

30 % av de innsatte har nær familie i fengsel

40 % av de innsatte har ungdomsskole som lengste fullførte utdanning

70 % av de innsatte er arbeidsledige

40 % av de innsatte lever under fattigdomsgrensen
30 % av de innsatte er bostedsløse
50 % av de innsatte har kroniske sykdommer
60 % av de innsatte er rusmisbrukere
(St meld nr. 37 2007 - 2008 s 57)

Selv om Norge er et land hvor menn og kvinner i stor grad har de samme mulighetene er likevel bare 6-7 % av de innsatte kvinner.

Andelen utenlandske innsatte i norske fengsler har økt betydelig de senere år. På kriminalomsorgens hjemmeside kan man lese at i år 2000 var det rundt 13 % med utenlandsk statsborgerskap i norske fengsler. I 2011 var det rundt 30 % med utenlandsk statsborgerskap fra rundt 120 nasjoner. Innsatte fra ulike EU land står for den største veksten. Blant varetektsfanger er tallene enda høyere.

Innbyggere fra Polen, Litauen og Romania er de som er mest representert. Det er en ujevn fordeling av hvor disse soner sine dommer. Oslo fengsel hadde i 2011 rundt 60 % innsatte med utenlandsk statsborgerskap (kriminalomsorgen 2014).

2.2.4 Forebygging av kriminalitet

Tidlig innsats i forhold til barn og unge i risikogrupper vil være kriminalitetsforebyggende. Det viser seg ofte at avvikende atferd påvises allerede på barnehagestadiet. Barn og unge med vanskelige oppvekst vilkår, kan ha behov for tett oppfølging i en tidlig fase av livet. Selv om mange klarer seg bra, til tross for en vanskelig oppvekst vil faresignaler som nasking fra butikker, skadeverk på materiell, utagerende atferd og skoleskulk være tegn på at man befinner seg i risikogruppen. Det er vanskelig å måle økonomisk gevinst av forebyggende tiltak, selv om det er enighet om at det er billigere og forebygge enn det er å reparere. Økonomiske bidrag til forebyggende tiltak blant barn og unge i kommunene må ofte konkurrere med andre pålagte og høyt prioriterte kommunale oppgaver. Kommunene har for øvrig det primære ansvaret for å følge med i de forhold barn og unge lever under. Et eksempel på forebyggende tiltak som er etablert i en del kommuner omtales i rapporten *Kriminalitetsforebygging blant barn og unge i storbyene* utgitt av NIBIR og politihøgskolen. Et tiltak som nevnes er SLT modellen og står for *samordning av lokale kriminalitetsforebyggende* tiltak. Det er en modell som tar sikte på å forene krefter på tvers av etater og organisasjoner med tett samarbeid og forankring i kommunal ledelse. Deltakere i SLT modellen er foruten kommunen, med helse og sosialetaten, også politi, barnevern, skole og kan videre omfatte ungdomsklubber, idrettslag osv. SLT er en modell for samordning av

tidlig innsats, men ikke et aktivitetsprogram. I 2007 var det 160 kommuner som hadde etablert ordningen (Egge M, Barland B, Ruud ME, Haaland T 2008).

Med større innsats på tiltak rettet mot barn og unge, samt fokus på ungdom i risikogrupper vil man kunne oppnå resultater som sparer det enkelte menneske for unødige problemer og lidelser og samfunnet for store økonomiske belastninger.

2.3 Et tilbakeblikk

2.3.1 Etablering av fengslene

I de eldste tider var den enkeltes hevnfølelse grunnlag for straffen. Senere ble straffen et samfunnsansvar der prinsippet om rettfærdig gjengjeldelse ble fulgt. Lovgrunnlaget for straff og gjennomføring av straff har utviklet seg fra Magnus Lagabøters landslov og bylov fra henholdsvis 1274 og 1276. Utviklingen av lover tok en ny retning i 1814 da legemsstraffen ble avvirket. Det første sivile fengselsbygg sto klart rundt midten av 1800 tallet. Botsfengselet i Christiania tok imot sine første fanger i mai 1851. En kommisjon ble satt ned for å vurdere lokalfengsler rundt om i landet. Det resulterte i bygging av 56 ulike distrikts og hjelpefengsler rundt om i landet, mange av disse er i bruk i dag, deriblant Arendal fengsel. Den første fengselsloven kom i 1903, den neste i 1958. Mens den første samlede loven om fengsel og frihets innskrenking kom med straffegjennomføringsloven av 2001 (St meld nr 37 2007-2008 s 30). Grunnlaget for disse lovene er at det er frihetsberøvelsen som er straffen, der Kriminalomsorgen er ansvarlig for straffegjennomføringen.

2.3.2 Friomsorgen

Vernelagenes virksomhet som i utgangspunktet var privat drevet ble i 1980 overtatt av staten og ble til kriminalomsorg i frihet, og senere friomsorgen (St.meld.nr. nr 37 2007-2008 s.36). Et halvt hundreår etter opprettelsen av botsfengselet var det ikke lenger teologien og jussen som var enerådende. Tanker om behandling av innsatte ble mer fremtredende. Bak denne tanken lå en optimistisk tro på fangenes mulighet til å forandre seg til det bedre, bare man ga den rette behandlingen. Troen på mulighet til endring var like sterk i 1851 som i dag. Videre var man allerede da, klar over at overgangen fra soning til frihet var sårbar og vanskelig for mange (St meld nr 37 2007-2008).

Straffeanstaltkommisjonen av 1841 uttaler *...maa man ikke forlade Fangen i det kritiske Øieblik, han derfra løslates. Omsorg for den løsladte fange, og den derved bevirkede eller dog tilsigtede Forebyggelse af hans Tilbagefald paa forbryterbanen udgjør saaledes en*

nødvendig Betingelse for en varig virkning av Behandlingen i Strafanstalten. (St.meld.nr. nr 37 2007-2008 s.31)

Friomsorgens oppgaver i dag omfatter blant annet ansvar for gjennomføring av straff utenfor fengselet, der omkring 2500 personer årlig gjennomfører samfunnsstraff der arbeidsoppgavene vil være av samfunnsnyttig karakter. Det stilles krav til den domfelte gjennom blant annet møteplikt, og oppfyllelse av vilkår som settes i dommen. I tillegg har friomsorgen kontroll med møteplikt etter prøveløslatelser og bidrar med støtte i de vanskelige overgangene fra soning til frihet (St.meld.nr. nr 37 2007-2008).

2.3.3 Overgangen til løslatelse

De vanskelige overgangene er en av de store utfordringene som man forsøker å ivareta best mulig gjennom ulike tiltak. I tillegg til friomsorgen vil kompetanseheving som drives av skolen, kobling til NAV i forhold til bolig, jobbsøknader, arbeidsmarkedsbedrifter og andre tiltak som kan gjøre disse sårbare overgangene mindre vanskelig. Tilbakeføring gjennom arbeid, fritid og utdanning (TAFU) er eksempel på tiltak som er etablert/prøves ut, og skal bidra til å forenkle overgangen mellom soning og frihet. Stiftelser som Wayback og andre organisasjoner bidrar i den vanskelige tiden etter løslatelse, med mål om bedre og enklere integrering i samfunnet (Kriminalomsorgen 2014).

2.3.4 Skolehistorien

Skole i fengselet kan spores tilbake til 1600 tallet. Torfinn Langelid, mangeårig seniorrådgiver hos fylkesmannen i Hordaland og nasjonal koordinator for fengselsundervisningen i kriminalomsorgen, nå pensjonist og forfatter av bok om fengselsundervisningens historie. Han forteller på den 16 nordiske konferansen for fengselsundervisning i København (2014), at det i Amsterdam år 1596 ble opprettet tukthus da man fant det uforsvarlig med lekamskading som straff. Man valgte heller å holde mennesker innesperret i tukthus hvor målsettingen var arbeid, religion, skole og disiplin.

I Danmark og Sverige ble tukthusene opprettet i 1625, og i Norge noen år senere, i 1630 forteller Langelid. Det var et strekt innslag av religion og pietisme som dominerte opplæringen i denne perioden og utover på 1700 – 1800 tallet. Fysisk avstraffelse ble etter hvert redusert og erstattet med annen straff, blant annet isolasjon. Fangetallet økte med 4 ganger antallet utover 1800 tallet, delvis grunnet stor tilflytting til byene. I Oslo botsfengsel, som ble opprettet 1851 var det utdanning som ble definert fra 1-5 klasse med bonusordninger etter hvert som man beveget seg oppover i hierarkiet.

Tobakk var populært og mengden man fikk, økte med gradene man gikk. Skjegg var på den tiden vanlig blant folk flest, men ikke i fengselet, der det var ulovlig. Men når man nærmet seg slutten av soningen var det lov å la skjegget gro, men man fikk «*dog ikke la det bli en kokett mustasje*» forteller Langelid muntert. Etterhvert ble det mindre dominans av religion i fengselsundervisningen og mer fag, som vi i dag kaller fellesfag. I 1969 ble skoledriften overlatt til skoleverket, etter en lang kamp, da det var motstand mot en slik endring, både fra faglig og dels politisk hold. Likefult ble det gjennomført, og i dag er det flere importerte tjenester i kriminalomsorgen. Skole, bibliotek og helse utgjør i dag omkring 600 årsverk, i tillegg har NAV stillinger knyttet opp mot tiltak i kriminalomsorgen. Budsjetten til fengselsundervisningen er doblet fra 2005 – 2014. Et annet satsingsområde er overganger fra soning til løslatelse og tilbud for å følge opp innsatte etter løslatelse, et svært viktig tiltak understreker Langelid. (Langelid 2014)

2.4 Avklaring av begreper

Kompetanseheving:

Begrepene utdanning, opplæring og kompetanseheving brukes i oppgaven, men kan betraktes som synonyme. Det som omfattes av begrepene kan være kursbevis fra kortere kompetansegivende kurs, f. eks stillaskurs til kompetansebevis for fullførte fellesfag eller programfag. Med fellesfag mener man fag som norsk, matematikk, engelsk osv. Programfag er fag knyttet til de ulike utdanningsprogrammene, i yrkesfagene vil det være fag med både teori og praksis. Kompetanse er teoretiske kunnskaper, praktiske ferdigheter og holdninger. Utrykkene er videre knyttet til de aktiviteter som regelmessig rapporteres til fylkesmannen i Hordaland og som fra FMH sorteres etter: grunnskole, videregående skole, arbeidskvalifiserende kurs og andre kurs.

Opplæringsrett

I oppgaven brukes forskjellige uttrykk som er knyttet til opplæringsrett og vurdering av kompetanse. På nettsiden til fylkenes informasjonstjeneste for søkere til videregående utdanning kan man lese at *ungdomsretten* gjelder ungdom som har gjennomført grunnskole. De har krav på 3 års videregående skole, opplæringen skal brukes innen utgangen av det året vedkommende fyller 24 år. *Voksenrett* gjelder fra og med det året man fyller 25 år. Da har den som har fullført grunnskolen eller tilsvarende i Norge, eller et annet land, men ikke fullført videregående opplæring, etter søknad rett til videregående opplæring. Som voksen har man rett til *realkompetansevurdering* og opplæring tilpasset den enkeltes behov. Realkompetanse

er den kompetansen man har opparbeidet seg gjennom formell opplæring og gjennom deltakelse i arbeidsliv og samfunnsliv, ved kurs, bedriftsintern opplæring o.l. Realkompetanse skal vurderes ut fra aktuelle læreplaner for fag, som kan være både fellesfag og programfag. Godkjent realkompetanse i et fag er likeverdig med bestått i faget. Godkjent realkompetanse skal dokumenteres med kompetansebevis, eventuelt med vitnemål. *Praksiskandidater* er voksne som har minst 25 % lengre praksistid i et lærefag enn den fastsatte læretiden i faget. Praksisen må være allsidig og dokumentert, videre må praksisen dekke de mest vesentlige delene av innholdet i læreplanen for Vg3 / opplæring i bedrift i lærefaget. Eksamen for praksiskandidater må være bestått og praksis må være godkjent av fylkeskommunen før fag- eller svenneprøven kan avlegges. (Fylkenes informasjonstjeneste 2014)

Soning av straff

Det viktigste med straffen innsatte soner er frihetsberøvelsen. Fængselsreglene skal ikke være strengere enn det som er nødvendig for å hindre at nye lovbrudd skjer. Hensikten er ikke å gjøre livet for de innsatte vanskeligere enn nødvendig. Overgangen fra fængsel til frihet blir lettere jo mindre forskjell det er til livet utenfor fængselet. Det reduserer også sjansen for nye lovbrudd. Dette kalles Normalitetsprinsippet (St meld nr 37). Det innebærer at livet i fængsel i størst mulig grad gjenspeiler livet utenfor. Soningen medfører aktivitetsplikt, som kan være arbeid, skole eller ulike programtilbud (Kriminalomsorgen 2014).

Soning i fængsel med ekstra høy sikkerhet

Tre fængsler er autorisert som høyrisikoavdeling. Disse soningsplassene benyttes i særlige tilfeller og er omfattet av særlig strenge sikkerhetstiltak (kriminalomsorgen 2014).

Soning i fængsels med høy grad av sikkerhet

Soningen starter ofte i et fængsel med høyt sikkerhetsnivå. Det er et fængsel med høyt gjerde rundt og låste dører. Når innsatte ikke er på skole, arbeid eller deltar i fritidsaktiviteter under oppsyn, er de innelåst på sine celler. Cellene undersøkes av ansatte daglig, og det er begrensninger på hvilke og hvor mange gjenstander man får ha på cellen. Når det gjenstår 1 år til prøveløslatelse kan overføring til fængsel med lavere sikkerhetsnivå vurderes. Overføringen er viktig for å skape en gradvis tilbakføring til frihet (kriminalomsorgen 2014).

Soning i fængsel med lav grad av sikkerhet

Fængsel med lav grad av sikkerhet, betegnes også som åpent fængsel. Innsatte som soner i åpent fængsel har færre fysiske sikkerhetstiltak, men det er normalt gjerde rundt fængselet med låst port. De innsatte har ikke lov til å forlate fængselsområdet. Soning i åpent fængsel betyr

større grad av muligheter for kontakt med hverandre og samfunnet gjennom mindre kontrolltiltak, besøksordninger og i enkelte tilfeller kombinasjon av jobb/skole utenom fengselet (Kriminalomsorgen 2014).

Overgangsbolig

Når en del av straffen er gjennomført kan det søkes om soning i overgangsbolig.

Overgangsbolig er også fengsel med ulike kontrolltiltak, men allikevel mindre restriktive enn andre fengsler. Kriteriet for overføring til denne type soning vil ofte være at den innsatte har skoleplass eller jobb. Den innsatte bor i overgangsboligen, men er på skole/jobb på dagtid (Kriminalomsorgen 2014).

Forvaring

Farlige tilregnelige forbrytere kan idømmes forvaring. Forvaring er en tidsbestemt straff hvor man angir en tidsramme med en minstetid, og den innsatte kan ikke løslates før minstetiden er utløpt. Straffen kan for øvrig forlenges, dersom man anser den innsatte som en fare for samfunnet, og faren for at vedkommende begår kriminelle handlinger er stor.

Forvaring som type straff, erstatter det som frem til 2002, var fengselsstraff kombinert med sikring (Kriminalomsorgen 2014).

Soning i institusjon

Ubetinget fengselsstraff kan også sones under andre kontrollerte former. Ved sykdom vil opphold på sykehus eller psykiatrisk sykehus kunne regnes med i soningstiden. Mest brukt er for øvrig behandlingsinstitusjoner for rusmisbrukere. Institusjonene må ha god kontroll med beboerne og reglene skal følges (Kriminalomsorgen 2014).

Soning hjemme

Straffegjennomføring med fotlenke er en straffegjennomføring i samfunnet og skal legge til rette for at man får mulighet til å ivareta sosiale og økonomiske forpliktelser under straffegjennomføringen. Ordningen er søkbar, dersom straffen ikke overstiger 4 mnd, eller det er 4 mnd igjen av soningen (Kriminalomsorgen 2014).

Rusmestring i fengselet

Det er til nå opprettet 14 rusmestringsenheter i norske fengsler, der en av disse er lokalisert til Arendal fengsel Evje avd. Det er en forsterket avdeling innenfor fengselet, der målet er at den innsatte skal få hjelp med sin rusavhengighet gjennom et tverrfaglig samarbeid. Avdelingen skal videre sørge for en god samhandling mellom kriminalomsorgen, spesialhelsetjenesten og

helse- og omsorgstjenesten i fengselet, samt de kommunale tjenestene ved tilbakeføring av innsatte til samfunnet (Kriminalomsorgen 2014).

Kapittel 3 Teoretiske perspektiver

3.0 Teori

Valg av teori er gjort ut fra litteratur som kan belyse problemstillingen, og som jeg ser relevant i forhold til å utlede de hypotesene som jeg senere i oppgaven vil presentere, og drøfte mot teori og empiri. Trekk ved individet, og trekk ved organisasjonene vil være utgangspunkt for dannelsen av hypotesene. Disse blir materialisert gjennom undersøkelsen.

3.1 Inndeling av teoridelen

I teoridelen som handler om trekk ved individ, beskriver jeg levekårsproblemer gjennom et fattigdomsperspektiv, deretter tar jeg utgangspunkt i sosiologiske teorier knyttet til det enkelte individ i forhold til mulige forklaringer på hvorfor vi handler og agerer som vi gjør.

Deretter beskriver jeg lærevansker, da det er relevant i forhold til opplærings situasjonen i skolen, og som man vet gjennom tidligere forskning er aktuelle utfordringer for innsatte i fengsel. Til slutt teoretiserer jeg omkring motivasjon, som er sentralt, fordi motivasjon er en driver for deltagelse i kompetansehevende tiltak. I trekk ved organisasjonen velger jeg å definere hvilke trekk man ofte opererer med, når man betrakter organisasjonen som et sosialt system.

3.2 Trekk ved individ

I FAFO rapporten *-levetår blant innsatte* (2004) utarbeidet av Friestad, Skog Hansen tar man for seg ulike faktorer som kan medvirke til, og gi grunnlag for senere kriminalitet. Det står i rapporten om levetår at:

Levetår kan defineres som individenes tilgang på ressurser som de kan bruke på ulike arenaer for å kontrollere og bevisst styre sine livsvilkår. Ressursene kan være individuelle, eller kollektive, medfødte eller ervervede. Levetårene kan ses på som et resultat av de ressurser den enkelte har tilgang til, kombinert med egenskaper ved arenaene der ressursene settes inn (Friestad, Skog Hansen 2004 s 9).

3.2.1 Fattigdom

Dårlig økonomi og lav inntekt er en viktig faktor i levetårsundersøkelser. I boken *Mellom mennesker og samfunn* skriver Tone Fløtten at diskusjonen om fattigdom i Norge har skutt fart etter at Stoltenberg regjeringen gjennom sin politiske plattform satte seg som mål å

avskaffe fattigdom i Norge. Til tross for god offentlig økonomi, en omfattende fordelingspolitikk, godt etablerte velferdsordninger og lav arbeidsledighet er det fortsatt noen som ikke følger med i velferdsutviklingen. Dette mindretallet har store økonomiske og levekårsmessige problemer og defineres som fattige (Brodtkorp, Rugkåsa 2009 s 167).

3.2.2 Forklaring av fattigdom

I fattigdomsforskningen har mange stilt spørsmål om hvorfor noen blir fattige og andre ikke, og det har i denne sammenheng blitt kategorisert i individuelle og strukturelle forklaringer på problemet.

Imidlertid vil ikke dette omfavne alle de ulike forklaringene. Tone Fløtten har i sin beskrivelse av fattigdom tatt med en tabell av Van Oorschot og Halman (2000) som viser en skyld – skjebne dimensjon.

Hensikten er å *skille mellom situasjoner der årsaken til fattigdom nærmest er utenfor enhver menneskelig kontroll, og situasjoner der noens – bevisste eller ubevisste – handlinger er med på å forklare hvorfor noen blir fattige* (Brodtkorp, Rugkåsa 2009 s 189).

	Skjebne	Skyld
Individ	De fattige er uheldige	De fattige er late og mangler fremdrift og/eller moral
Samfunn	De fattige er ofre for ukontrollerbar sosiale og globale utviklingstrekk	De fattige er ofre for andres handlinger og for sosial urettferdighet

I van Oorschot og Halman (2000) sine analyser av hvor populære de ulike forklaringene er, viser resultatet at det i Norge, som i andre vestlige land er mest vanlig å mene at samfunnet er skyld i at det finnes fattigdom.

Videre leser man at individuelle forklaringer ofte tar utgangspunkt i human kapital som refererer seg til den enkeltes kognitive evner, utdanning og kompetanse som virker inn på evne og muligheter til å arbeide. Argumentene i humankapitalforklaringene vil være at fattigdom skyldes forhold som eksempelvis lav intelligens, lite utdanning, liten arbeidserfaring, dårlige språkkunnskaper i tillegg til avvikende atferd og moral (Brodtkorp, Rugkåsa 2009 s 189).

Fattigdom kan også forklares som en konsekvens av utviklingen i samfunnet, i et nasjonalt perspektiv vil fremveksten av økt forbruk i samfunnet føre til flere fattige (Bauman 1998).

Videre vil en utvikling av større ustabilitet i familiestrukturer kunne føre til økt fattigdom. Der familier oppløses, og man får en økning i antall enslige og enslige forsørgere, vil man kunne forvente at fattigdommen øker (Esping-Andersen mfl. 2002).

En annen årsaksforklaring til fattigdom som forfatteren beskriver, kan være i form av diskriminering av grupper på arbeidsmarkedet uten at den offentlige politikken har påvirkningsmulighet (Brodtkorp, Rugkåsa 2009 s 194). Det kan være mennesker med en belastet historikk, som omfatter rus og kriminalitet. De vil kunne ha vanskeligheter med å komme inn arbeidsmarkedet og blir møtt med fordommer og negative tilbakemeldinger.

3.2.3 Sin egen lykkes smed

Komplekse oppvekst og levekår fører til at noen utvikler asosial atferd med rus og kriminalitet som resultat. Enkelte klarer seg på tross av slike forhold, har en normal utvikling og fungerer bra i samfunnet.

I boken «Til den andres beste» skriver Hans H Grelland at «*Troen på at et menneske har en frihet til å skape sine egne perspektiver, gjøre sine egne valg og endre og utvikle seg, er like gammel som den europeiske filosofien...*» (Botnan Eide, Grelland, Kristiansen, Sævareid, Aasland 2008 s 125).

Han siterer videre Jean Paul Sartre (1905-1981) som mente mennesket har frihet til å velge sin personlighet, men at ikke alle valg er bevisste og reflekterte. Som en konsekvens av friheten bærer det enkelte menneske det hele ansvaret for hvordan det er, og man kan ikke skyldes på barndomstraumer og samfunnsmessige påvirkninger. Skremmende og smertefulle opplevelser kan oppstå, men vi velger selv hvordan man vil forholde seg til situasjonen. Som en del av situasjonen kan man tenke seg mulige biologiske betingede egenskaper og tilbøyeligheter, men man har en eksistensiell frihet til å forholde seg til disse begrensningene (Botnan mfl. 2008 s 126).

Videre hevdes det at vi som mennesker er dynamiske og skiftende, vi endrer oppførsel avhengig av situasjoner og omgivelser. Vi har humørsvingninger der følelser og oppfatninger skifter og vi får gjennom andres respons, en oppfatning av oss selv.

Mange mennesker opplever endringer i personlighet dersom de flytter til et annet land, en annen kultur, eller kommer i et annet miljø. Personligheten er en valgt livsstrategi, og derfor ikke i konflikt med vår frihet, men et produkt av den. Det betyr at personlighet kan endres (Botnan mfl. 2008 s 134).

Mennesker som har vokst opp under vanskelige og konfliktfylte forhold, i et belastet miljø med en omgangskrets som gjennom lang tid har formet dem, kanskje fra tidlig barndom vil ha store utfordringer og dårligere forutsetninger for å skape de riktige perspektiver og treffe riktige valg.

3.2.4 Hvorfor handler vi som vi gjør?

Pål Repstad skriver i sin bok *Sosiologiske perspektiver* også om personligheten, og hevder at personligheten ofte defineres som *et sett av forholdsvis permanente egenskaper* (Repstad 2012 s 48). Han viser videre til organisasjonspsykologen Paul Moxnes som i sin bok *Angst og organisasjon* (1978) beskriver to personlighetstyper som han kaller sosiopersoner og psykopersoner. Der sosiopersoner har driftsangst, som betyr at de har angst for å leve ut sine behov og impulser i et fritt miljø, og trenger å leve i en forholdsvis fastlåst struktur med faste rutiner. Det motsatte er tilfelle for psykopersoner som føler mer systemangst og trives bedre i ustrukturerte forhold med spontanitet og direkte medmenneskelig kontakt. Denne todelingen er forenklet, og det er naturlig nok glidende overganger.

For en sosiolog er man tilbøyelig til å se på det sosialt betingede ved personligheten, sier Repstad. At personligheten formes av de sosiale erfaringer man gjør og etter hvilke situasjoner man er i. Han hever videre at psykologer ikke vil være uenige i at miljøet spiller en rolle for personlighetsutviklingen (Repstad 2012 s 48).

3.2.5 Normperspektivet

Repstad tar for seg 2 perspektiver i den sosiologiske tankeretningen, der *normperspektivet* er det ene. Vi sier mennesker handler som de gjør fordi de retter seg etter normer som gjelder for det miljøet de lever i. Avhengig av hvilke miljøer man lever i, er det forventninger til hvordan man opptrer og handler, hvilken kode som er gjeldende. Det kan gjelde en lærerrolle, ulike yrkesroller eller kjønnsroller. Man har etablert et sett med formelle og uformelle regler til hvordan mennesker har ulike roller og man forventer at de følges. Sanksjoner, formelle eller uformelle er redskaper som brukes for sosialisering. Uformelle sanksjoner kan være et anerkjennende smil eller nikk som bekreftelse på en positiv reaksjon etter en handling. Formell sanksjon kan være permisjonsnekt til en innsatt i fengsel på grunn av brudd på gjeldende regler (Repstad 2012 s 48).

3.2.6 Avvik og stempling

Repstad skriver at avvikende atferd for denne type sosiologi ofte forklares med at mennesker har avvikende normer i forhold til majoriteten i samfunnet. En forklaring kan være sviktende sosialisering fra miljøet, fordi sosialiseringens agentene ikke er der, eller ikke stiller opp.

Ungdomskriminalitet forklares blant annet med at foreldrene svikter sine oppgaver. Et annet begrep som benyttes er stemplingsteorien, som er utbredt, men også omstridt.

Stempling inntreffer særlig dersom normsenderen ytrer generelle negative karakteristikk av normbryteren, eller mer presist derom normbryteren oppfatter det slik (Repstad 2012 s 54).

Den stemplede tilskrives negative egenskaper, og får ikke vise sine positive og negative egenskaper. Et eksempel kan være at man er en håpløs og uforbederlig person man ikke kan forvente mer av. I følge stemplingsteorien kan dette føre til to konsekvenser, nemlig at det fører til endret selvforståelse og endret sosial situasjon. Det medfører en tøff sosialiseringssprosess der man blir det alle sier man er, men som kanskje ikke var tilfellet i utgangspunktet. I noen tilfeller kalles dette selvoppfyllende profetier (Repstad 2012 s 54-55). Mennesker som blir utsatt for stempling kanskje fra tidlig barndom vil kunne utvikle asosial atferd, ty til rusmidler og kriminell aktivitet, og søke til miljøer hvor de opplever aksept for sine handlinger.

3.2.7 Valgperspektivet

Valgperspektivet er det andre perspektivet Repstad tar for seg, som også er en sosiologisk forklaring på hvorfor mennesker gjør som de gjør. Her handler det om at aktøren i større grad handler ut fra ønske om å oppfylle en målsetting som får et best mulig resultat for en selv.

Repstad skriver om valgperspektivet:

Aktøren velger da sine handlinger ut fra de gitte betingelsene og med sikte på å oppfylle en målsetting. Denne målsettingen går ofte i denne tankegangen ut på å skape mest mulig fordelaktig utfall for en selv (Repstad 2012 s 58).

En annen forutsetning som er bygd inn i tankegangen er at den enkelte agerer rasjonelt, som handler om hvordan man når sine mål på en mest mulig effektiv måte.

Det skilles mellom to versjoner av perspektivet, der ønske om maksimering av utbytte er det ene. Den andre versjonen handler om at aktøren tilfredsiserer, det vil si man velger det alternativ som man finner godt nok i forhold til visse minstekrav. Når dette minstekravet ikke lenger er godt nok, jobber man seg frem til nye handlingsalternativ og holder fast ved det.

Det handler om å utnytte de mulighetene man ser i sine omgivelser, og gjøre det beste ut av hva man har, innenfor rammen av valgbetingelser. Menneskene ses på som målrettede,

forholdsvis egoistiske og i noen grad rasjonelle. Til forskjell fra normperspektivet som i stor grad viser hvordan samfunnet påvirker menneskers handlemåte og tenkning, handler valgperspektivet mer om menneskers evne til påvirkning av samfunnsutviklingen.

Valgbetingelsene kan være materielle, der økonomisk vinning kan være et mål, eller i forhold til maktforhold, i forhold til avhengighet av andre, eller i kulturelle forhold man omfattes av (Repstad 2012 s 58-59).

Bruk av makt vil i dette perspektivet være sentralt og det knyttes opp mot *muligheten til å realisere egne målsettinger, på tvers av andres* (Repstad 2012 s 59). Fremme egne interesser og utnytte sin maktposisjon til fordel for seg selv. Man kan øke sin makt ved å kontrollere hva andre er interessert i, eller vri sine interesser bort fra områder andre har kontroll over (Repstad 2012 s 59-60).

3.2.8 Bytteperspektivet

Bytteperspektivet betegnes som tilgang på aktuelle byttemidler, der noen rår over midler som andre gjerne vil ha tilgang til. En sentral bok innen denne sosiologiske analyseretningen er *Exchange and Power in Social life* av Peter Blau (1964) *Det som gjør en part mektig i forhold til en annen, er at det er oppstått en skjevhet i bytteforholdet mellom de to, sier Blau, Er du stadig mottaker og aldri giver, så er du uten makt* (Repstad 2012 s 61).

Her kan det blant annet trekkes paralleller til langtidsklienter, som ensidig mottakere av tjenester. En innvending om ikke å bruke bytteperspektivet i forhold til maktrelasjoner er der det foreligger trusler om voldsbruk og bruk av vold, eller andre sterke ubehageligheter. I slike tilfeller virker det kunstig å snakke om bytte (Repstad 2012 s 64).

3.2.9 Kombinasjoner av perspektiver

De to sosiologiske hovedperspektivene som Repstad tar for seg i sin bok om menneskers sosiale samspill blir beskrevet som ganske rendyrkede perspektiver. Kombinasjoner med elementer fra begge retningene vil være hensiktsmessig å bruke i konkrete studier.

Hvilke av perspektivene man tror mest på er ikke bare av akademisk interesse, men også i forhold til virksomheter og organisasjoner. Vektlegger man en normsosiologisk tenkemåte vil man søke å legge til rette for en felles kultur som kan bidra til utstrakt samarbeid i virksomheten. Velger man valgsosiologien og sentrale trekk ved menneskelig handling, vil en belønningsstruktur for samarbeid være hensiktsmessig. I nyere sosiologi hevder man at mennesker i dag velger mer individuelt og er mindre bundet av tradisjoner enn tidligere. Nye medier, større mobilitet og økt velstand gjør det enklere og mer realistisk å velge, enn

tidligere da *slekt fulgte slekters gang under samme karrige livskår*. En annen mulig samfunnsmessig forklaring på den sterke vekten av valgfrihet, tilskrives sterke kommersielle krefter som oppfordrer oss til å bygge identitet gjennom såkalt frie forbrukervalg.

Det gjelder for øvrig ikke alle. Mange vil også i dag ha få muligheter til å velge, på grunn av fattigdom og vanskelige livssituasjoner (Repstad 2012 s 64-65).

3.2.10 Samspill

Repstad refererer til sosiologen Willy Martinussen (1988) som karakteriserer de sosialpolitiske normene til de fleste av oss, som et kompromiss mellom solidaritets- og prestasjonsnormer, der man ser kombinasjoner mellom norm- og valgperspektivet. Der man kan mene at menneskelig atferd hovedsakelig styres av rasjonelle valg, truffet med tanke på å oppnå bestemte mål, men samtidig gi avkall på den forutsetning at disse målene alltid er strengt egoistiske. I noen situasjoner mener man at siktemålet for de rasjonelle valgene kan være mer orientert mot fellesnytte, selv om det går på bekostning av den individuelle egennytten. Med en tanke om at vi unner alle å komme ut av nød og fattigdom (Repstad 2012 s71).

3.3 Lærevansker

Lærevansker er et vidt begrep, skriver Asbjørnsen m fl 2011 i sin rapport om innsatte i norske fengsler som heter *Leseferdigheter og oppmerksomhetsvansker*. Det er et vanlig krav i nyere litteratur at man skal kunne påvises spesifikke og kognitive forstyrrelser for at man skal kunne konkludere med at lærevansker ligger til grunn for manglende skolefaglig fremgang. I andre tilfeller av manglende skolefaglig fremgang, kan man vurdere om det ligger sosioemosjonelle, familiære, eller pedagogiske forhold til grunn (Asbjørnsen, Eikeland og Manger 2011 s 16).

ADHD

ADHD eller hyperkinetisk lidelse som er relatert til flere av de samme symptomene, er en diagnose det har vært mye debatt omkring de senere år. Ikke minst blant innsatte i norske fengsler, hvor det kan synes å være en overrepresentasjon av diagnosen i forhold til befolkningen for øvrig. I Stortingsmelding nr 37, hvor ADHD omtales i forhold til innsatte kommer symptomene til uttrykk gjennom manglende konsentrasjon, vansker med å planlegge å resonere, dårlig korttids hukommelse, impulsivitet og kjedsomhet ved tidkrevende oppgaver. Emosjonell dysregulering som angst, frustrasjon og depresjon på grunn av

manglende mestring og utholdenhet, er fremtredende symptomer ved ADHD. Hos voksne mennesker manifesterer denne lidelsen seg i dagligdagse hendelser. Det er vanlig å anta at faren er stor for at unge og voksne med ADHD kan utvikle et rusproblem som følge av lidelsen. Årsaken til dette er uklar, noen knytter det til behovet for å dempe uro, og impulsivitet, andre ser på det som forsøk på selvmedisinering knyttet til ulike stemningslidelser (St meld nr. 37 2007-2008 s 65).

3.4 Motivasjon

Maslow

Innsattes motivasjon for utdanning varierer i forhold til livssituasjon, hva de har av livserfaring, tidligere utdanning, hvilke erfaringer de har fra arbeidsmarkedet, realkompetanse, og eventuell rushistorikk. Man kan knytte deler av Maslows behovsteori til de ulike stadier den enkelte befinner seg på. Han argumenterer for at alle mennesker har 5 grunnleggende behov: 1 fysiologiske behov, 2 sikkerhetsbehov, 3 sosiale behov, 4 behov for anerkjennelse og 5 behov for selvrealisering. Maslow mener de ulike motivene vil motivere til handling for å tilfredsstille de ulike behov. Videre antar han at de fleste mennesker vil ha behovene innbyrdes ordnet i et hierarki, hvor de fysiologiske behov er nederst, så følger de andre behovene, med selvrealisering øverst i hierarkiet. Allikevel vil graden av tilfredsstillelse på de ulike nivå kunne variere avhengig av blant annet motiver, personlige prioriteringer og livsfaser (Jacobsen Thorsvik 2013 s 251).

Bandura

For de fleste av oss, uavhengig av erfaring og kompetanse er det å oppleve mestring viktig for å få motivasjon for videre læring og oppgaveløsning. Albert Bandura har utviklet et begrep som på engelsk heter self-efficacy som refererer til hvor stor tro man har på egen evne til å mestre en bestemt oppgave eller en bestemt situasjon. I boka til Kaufman & Kaufman som heter *Psykologi i organisasjon og ledelse* skriver de at *interessant nok viser undersøkelser at variasjon mellom individer i grad av selvopplevd mestringsevne ofte kan være mer utslagsgivende for oppgaveløsning enn variasjon i den faktiske, objektivt målte evnen som antas å være av spesiell betydning for å løse en foreliggende oppgave* (G Kaufman, A Kaufmann 1998 s 118).

Selvopplevd mestringsevne (SME) kan antas å utvikle seg gjennom direkte erfaringer og rollemodeller. Teorien om selvopplevd mestringsevne kan være et verktøy for å hjelpe

mennesker i å utvikle sine ferdigheter da man tar utgangspunkt i ulike målsettinger og i mulighetene for atferdsendring (G Kaufman, A Kaufmann 1998 s 118).

Ut fra teorien om individet utleder jeg to hypoteser i forhold til individperspektivet.

***Hypotese 1.** Kompleksitet i levekår og oppvekst er til hinder for ønske om utdanning under soning i fengsel.*

***Hypotese 2.** Motivasjon for endring bidrar til ønske om utdanning.*

3.5 Trekk ved organisasjonene

Valg av teori knyttet til organisasjoner, vil som i trekk ved individ være teori som er aktuell i forhold til å utlede hypoteser knyttet til organisasjonene. Kriminalomsorgen og skolen har formelle organisasjonsstrukturer og ulike kulturer, men samhandler med hverandre og omgivelsene.

3.5.1 Skolen og kriminalomsorgen

Kriminalomsorgen og skolen er begge organisasjoner som bidrar til gjennomføring av straff, rehabilitering og opplæring av innsatte i norske fengsler. Det er systemer der mennesker samarbeider for å nå de mål de har satt seg, med de ressurser de har tilgjengelig.

3.5.2 Systemteori

Bak mye organisasjonsanalyse ligger en tenkemåte som gjerne kalles systemteoretisk. Å forestille seg det sosial liv i systemkategorier brukes her som et analytisk hjelpemiddel for bedre å forstå hva som skjer (Repstad 2012 s 120).

I et system tenker man seg et sett med av faktorer som påvirker hverandre. Det som skjer i en del av systemet, påvirker andre deler av systemet. Det kan være avskjermnet og lukket fra omverdenen, men det skjer vanligvis en utveksling med omgivelsene.

Prosessene som skjer i systemet internt og mot omgivelsene kalles ofte *input* som i denne undersøkelsen kan defineres som innsatte, elever, ansatte og ressurser, *throughput* som jeg her velger å kalle soning, rehabilitering og opplæring, og til slutt *output* som her betyr innsatte som er ferdig sonet og elever (Repstad 2012).

3.5.3 Organisasjonsvariabler

I boken til Pål Repstad *Sosiologiske perspektiver* beskriver forfatteren 6 ulike organisasjonsvariabler som brukes av flere organisasjonsteoretikere når det handler om hvilke trekk ved organisasjonene man opererer med, og når man betrakter organisasjonen som et sosialt system (Repstad 2012 s121). Variablene deles inn i følgende kategorier:

- 1 Organisasjonens mål og målsetting
- 2 Ideologien i organisasjonen
- 3 Teknologi, blant annet arbeidsmetodene som benyttes
- 4 Struktur, organisasjonens oppbygging
- 5 Ressurser som omfatter blant annet økonomi og personellressurser
- 6 Forholdet til omgivelsene, handler blant annet om hvor selvstendige og isolerte er organisasjonen i forhold til omgivelsene og hva slags klienter har organisasjonen

Analyseskjemaet kan brukes ut ifra et normperspektiv, der man ser på organisasjonsvariablene som premisser for utforming av roller i organisasjonen, eller ut fra et valgperspektiv der organisasjonsvariablene utgjør valgbetingelser for aktørene når de lager sine strategier. En annen innfallsvinkel kan være å si at organisasjonsvariablene i en kombinasjon, viser hva som virker meningsfylt for aktørene i organisasjonen, og hvordan de tolker virkeligheten.

I tillegg til at variablene kan ses på som føringer og rammer som påvirker aktørene i organisasjonen er vi også interessert i hvordan disse trekkene kan påvirke hverandre innbyrdes og gjensidig. Vi kan studere hvordan ulike trekk ved organisasjonen som hemmer eller fremmer oppfyllelsen av målet (Repstad 2012 s 122).

3.5.4 Mål og målsetting

Organisasjonens mål og målsetting er den første variabelen og i det legger man blant annet at målsettingen kan tjene som en rettesnor for organisasjonens arbeid, ved å peke på en ønsket tilstand organisasjonens arbeid bør sikte mot (Repstad 2012 s124).

Repstad skriver videre at de offisielle målene ofte er uklare og lite operasjonelle. Årsaken til det vil ofte være at målene skal være slik at de kan godtas av majoriteten, og ikke vekke for stor oppsikt.

En utfordring for organisasjonen i forhold til uklare målsettinger er at det kan oppstå målkonflikter, spesielt kan dette være i tilfeller der man søker å oppnå kontroll- og

rehabiliteringsmålsettinger samtidig. Et eksempel på dette som nevnes av Repstad, er tvangen i fengselet, som gjennomføres ut fra en kontrollmålsetting, kan påvirke og undergrave ønske om rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet. Videre vil økonomi og ønske om innsparing kunne være konfliktfylt i forhold til faglige kvalitetsmål (Repstad 2012 s 126).

3.5.5 Ideologi

Den andre variabelen Repstad nevner er *ideologien i organisasjonen*, med det forstår vi verdier, normer og virkelighetsoppfatninger som er dominerende i organisasjonen. Med ideologi mener man her forestillinger om hvordan virkeligheten er, og hvordan den bør være. Ideologien er beslektet med begrepet organisasjonskultur som er et utydelig begrep, men handler om innhold og hvilken stil organisasjonen har. Kulturbegrepet er videre mer omfattende enn ideologibegrepet, og tar høyde for organisasjonens verdier og virkelighetsoppfatninger, samt de spesielle trekkene som er karakteristiske for den enkelte organisasjon (Repstad 2012 s 127).

I lys av tidligere nevnte mikrososiologiske perspektiver, vil studier av ideologi og organisasjonskultur ligge nærmest normsosiologien. Repstad hevder videre at man i det perspektivet vil man være interessert i å kartlegge en organisasjons ideologi eller kultur, fordi vi tror at denne forholdsvis direkte styrer det som skjer i organisasjonen.

Sett i et valgperspektiv vil organisasjonens ideologi vise hvilke rammevilkår som er avgjørende, når de ulike aktørene legger opp sine strategier. Et eksempel på feilslått strategi kan være en karrierejeger som ikke tar hensyn til gjeldende verdier, eller skikk og bruk i organisasjonen (Repstad 2012 s 128).

3.5.6 Teknologi

Teknologi som her betyr arbeidsmetoder er den tredje variabelen som omtales og omfatter arbeidsmetodene man tar i bruk for å nå organisasjonens mål. Disse er naturlig nok knyttet til flere av de andre variablene, da f eks målsetting og ideologi som har innvirkning på virkemidlene man bruker for å nå målet (Repstad 2012 s 132).

Repstad viser i sin bok til Perrow (1965) som definerer noen krav for at man skal kunne hevde at det foreligger en teknologi. Der de viktigste er:

- 1 En viss kunnskap om årsaksforholdet
- 2 Tilbakeføring av informasjon til dem som driver virksomheten, så det blir mulig å vurdere resultatene av arbeidet ut fra tilbakemeldingen

- 3 Mulighet til å få frem gjentatte påvisninger av behandlingseffekter. Det er ikke nok at metoden har vært effektiv en gang.
- 4 Mulighet til å redegjøre for metodene, slik at andre kan utdannes til å praktisere dem (Repstad 2012 s 132).

3.5.7 Struktur

Den fjerde variabelen er *struktur* og omfatter organisasjonens oppbygging, formelt og uformelt. *En struktur er et mønster med en viss permanens, en viss varighet* (Repstad 2012 s 136). Den sosial strukturen har flere dimensjoner og kan bestå av:

- 1 Arbeidsdelingen. Hvem utfører hvilke oppgaver? Hvor detaljert overholdes den formelle arbeidsdelingen i praksis?
- 2 Makt og styringsstrukturen. Er strukturen flat eller hierarkisk? Hvor går kommandolinjene? Formell posisjon eller personlige egenskaper?
- 3 Kommunikasjonsstrukturen. Hvor går kommunikasjonskanalene? Hva er kommunikasjonsrutinene?
- 4 Prestisjestrukturen. Hvem anses som dyktige, hvem er populære?
- 5 Strukturens fasthet. Liten mulighet for improvisasjon i forhold til regelverk?
- 6 Belønningsstrukturen. Hvem belønnes, og med hvilke belønninger?
(Repstad 2012 s 136-137)

De ulike dimensjonene vil påvirke hverandre, dersom man eksempelvis forsøker å jevne ut hierarkiet, vil trolig kommunikasjonen gå lettere mellom de ulike nivåene.

Repstad nevner også de uformelle strukturene, eller hva som skjuler seg bak fasaden. Disse kan også være betydningsfulle i forhold til hvordan organisasjonen utøver virksomheten (Repstad 2012 s 137).

3.5.8 Styringsstruktur

I forhold til styringsstruktur viser Repstad til Max Weber som har gjort et grunnleggende arbeid med utforming av begreper knyttet til makt og styring. Han var opptatt av hvordan mennesker adlyder andre mennesker uten nødvendigvis å være enige, og uten å bli utsatt for trusler. Weber kalte denne formen for maktutøvelse for det man kaller autoritet.

Autoritetens effekt kan være forskjellig, avhengig av hvem som utøver den. Weber (1971) skilte mellom 3 former for autoritet. Den første formen var tradisjonell autoritet i form av *sed*

og *skikk* – der «høvdingen» bestemmer. Man retter seg nærmest blindt etter hva som blir sagt. Den går ofte i arv, og er lite aktuell i et moderne samfunn i dag. Den andre formen Weber tar for seg er karismatisk autoritet der lederen tillegges uvanlige og sterke egenskaper, knyttet til en personlig utstråling og evne til å få mennesker med seg. Videre er det autoritetsformen Weber kaller rasjonell-legal autoritet som knyttes til den organisasjonsformen han mente ville få økende tilslutning i et moderne samfunn, nemlig byråkratiet. Han mente byråkratiet ville bli en overlegen effektiv organisasjonsform. Noe han begrunnet med at kjennetegn på byråkratiet ville blant annet være, en utstrakt spesialisering, et utbredt hierarki med klare inndelinger og ansatte skulle blant annet ikke ha noen eierinteresse i virksomheten. Samlet ville dette medføre en korrekt og upersonlig behandling, preget av likhet (Repstad 2012 s 141).

3.5.9 Ressurser

Ressurser er den femte variabelen som omfatter økonomiske ressurser, materielle og personalressurser. Repstad skriver: *Det er ressursene personalet selv – ofte med rette, noen ganger med urette – peker på som den sentrale organisasjonsvariabelen når de skal forklare forskjellen mellom målene for en virksomhet og det virksomheten faktisk får til* (Repstad 2012 s 143).

Videre heter det at ressursmangelen kan være tilsynelatende, da det som fremtrer som personellmangel kan skyldes manglende kompetanse, feilprioriteringer eller usikker teknologi. Ressursmangelen kan være tilsynelatende, der den kan fremstå som mangel på personell, men kan ha sin årsak i manglende kompetanse, feilprioriteringer eller arbeidsmetoder (teknologi). I stedet for ressursøkning vil ofte økonomiansvarlige administratorer ta til orde for omorganisering i virksomheten, med ønske om å oppnå en effektiviseringsgevinst (Repstad 2012 s 143).

3.5.10 Omgivelsene

Forholdet til omgivelsene er den sjette variabelen. Den handler blant annet om hvor selvstendig og isolert organisasjonen er i forhold til omgivelsene og hva slags klienter organisasjonen har. Hvor avhengige er organisasjonen av andre? I hvilken grad kan organisasjonen ta beslutninger om egen virksomhet? Repstad hevder at det i organisasjonsteorien er et utbredt synspunkt at organisasjonene vil ha mest mulig kontroll og innflytelse på egen virksomhet. Denne streben etter domenekontroll kan føre til at man samarbeider utad i den grad det er nødvendig, har fordel av det, eller er avhengig av ressursoverføringer utenfra (Repstad 2012 s144).

I boken *Hvordan organisasjoner fungerer* beskriver forfatteren det han kaller tekniske omgivelser. Med det menes *alle forhold utenfor en organisasjon som direkte påvirker hvordan organisasjonen løser oppgavene for å realisere sine mål. Disse omgivelsene har direkte betydning for organisasjonens effektivitet og produktivitet* (Jacobsen, Thorsvik 2013 s 201).

Videre beskriver forfatterne institusjonelle omgivelser der forhold som verdier, normer og forventninger i omgivelsene har betydning for på hvilken måte organisasjonen oppfattes av omgivelsene.

Alle organisasjoner må forholde seg til både tekniske og institusjonelle omgivelser. Men som regel vil ulike organisasjoner stå i ulikt avhengighetsforhold til de to omgivelsestypene (Jacobsen, Thorsvik 2013 s 203).

Med bakgrunn i organisasjonsteorien har jeg utledet følgende hypoteser, knyttet til trekk ved kriminalomsorgen og skolen.

Hypotese 3. *Slutten av soningstiden medfører økt ønske om kompetansehevende tiltak.*

Hypotese 4. *Samarbeid kriminalomsorg og skole bidrar til økt ønske om kompetansehevende tiltak.*

Hypotese 5. *Lite skoletilbud medfører mindre deltagelse i kompetansehevende tiltak.*

Hypotese 6. *Karriereveiledning bidrar til økt deltagelse i kompetansehevende tiltak.*

Kapittel 4 Metode

4.0 Valg av forskningsdesign

Valg av forskningsdesign og metode for undersøkelsen, vil være viktig i forhold til å skaffe valide data, som igjen brukes i analysearbeidet senere i oppgaven.

Problemstillingen i oppgaven er å forklare hva som hemmer og hva som fremmer deltagelse i kompetansehevende tiltak under soning i Arendal fengsel Evje avdeling. Med kompetansehevende tiltak menes de tilbud skolen tilbyr innsatte gjennom ulike kurs og utdanningstilbud.

4.1 Tilnærming

Valg av design vil ofte være en pragmatisk tilnærming til metode. Ingen metode eller design fremstår som helt feil eller helt riktig, men heller at kombinasjoner og pragmatisme gir gode løsninger (Jacobsen 2005). Målet med undersøkelsen er å gå i dybden på problemstillingen, og peke på de ulike faktorer som påvirker deltagelse/ikke deltagelse i kompetansehevende tiltak. Derfor har jeg valgt intensivt design, som Jacobsen hevder i sin bok *Hvordan gjennomføre undersøkelser* er *Å gå i dybden er et forsøk på å få en så helhetlig forståelse som mulig av forholdet mellom undersøkelsesenheten og den konteksten undersøkelsesenheten inngår i* (Jacobsen 2005 s 90).

4.2 Beskrivende versus forklarende

Undersøkelsen har som hensikt å utvikle ny kunnskap. Man står overfor valget mellom 2 hovedtyper hensikter med undersøkelsen, om den er *beskrivende* som innebærer at man ønsker å finne ut hvordan et fenomen ser ut. Videre *forklarende* hvor hensikten er å forklare hvorfor et fenomen oppstår. I forhold til problemstillingen vil undersøkelsen bære preg av å være forklarende der jeg forsøker å få frem årsak – virkning basert på svarene fra de ulike respondentene i forhold til hva som ligger til grunn av årsaker for de valg som gjøres.

4.3 Kjente teorier

Oppgaven vil ha en deduktiv tilnærming da det finnes flere faktorer som gir forventninger om at empirien stemmer overens med virkeligheten. *Forventningene dannes her på bakgrunn av tidligere empiriske funn og tidligere teorier* (Jacobsen 2005 s 28). Jeg tar utgangspunkt i kjente teorier, og ønsker å finne forklaringer på problemstillingen gjennom disse. I tillegg vil tidligere forskningsresultater omkring temaet være relevant å trekke inn i oppgaven.

4.4 Validitet og reliabilitet

Metoden man velger å bruke tvinger oss gjennom ulike faser i undersøkelsen. Metoden skal hjelpe også oss til og på en systematisk måte stille kritiske spørsmål til de valg vi gjør, og hvilke konsekvenser disse kan ha. Undersøkelsen skal være en metode til å samle inn empiri, og den bør tilfredsstillende to krav. Empirien må være gyldig og relevant, og i tillegg må den være pålitelig og troverdig (Jacobsen 2005).

Validitet eller gyldighet er uttrykk for om undersøkelsen måler det man ønsker å måle. Man forsøker å ha et kritisk blikk på kvaliteten av de data man har samlet inn. Dag Yngvar Jacobsen skriver i sin bok *Hvordan gjennomføre undersøkelser* om intern gyldighet eller bekreft barhet som ofte benyttes i kvalitative undersøkelser, og ekstern gyldighet eller overførbarhet. Spørsmålene man stiller seg, er om vi har fått svar på hva vi ønsker. Og kan vi overføre våre funn til andre sammenhenger. For å teste validiteten kan man sammenligne egen undersøkelse og konklusjoner mot andre innenfor samme tema. Hvis det er sammenfall med en eller flere undersøkelser kan man si at gyldigheten er blitt styrket (Jacobsen 2005 s 214).

Er resultatene pålitelige? Det å bli utsatt for den oppmerksomhet og fokus som et personlig intervju er, i tillegg til uvante omgivelser vil kunne påvirke svarene som gis fra intervjuobjektet. Det er i så måte viktig at intervjueren er bevisst på dette, i forhold til valg av sted for intervju, hvordan man prater, hvordan man er kledd, kroppsspråk og holdninger (Jacobsen 2005).

Videre vil nedtegning og slurv med registrering av data fra intervjuet være en trussel mot et pålitelig resultat. Dersom det er mulig, vil lydbånd eller videoopptak være å foretrekke. Da overlater man ikke til intervjueren å forstå, tolke og skrive ned svarene underveis i intervjuet (Jacobsen 2005 s 228).

4.5 Kilder

Valg og bruk av kilder vil være viktig i forhold til å få tak i riktig informasjon. Undersøkelsen blir ikke bedre enn de resultatene man samler inn. I min undersøkelse bruker jeg førstehåndskilder, det vil si personer som forteller om egne opplevelser. Kildens troverdighet eller vilje til å gi riktig informasjon er også en faktor å ta med i drøftingen om validitet. Kanskje spesielt i en undersøkelse som denne, der man berører tema som kan være tabubelagt, eller handler om lovbrudd.

4.6 Valg av metode

Det metodiske problemet er tett knyttet til både ontologiske og epistemologiske debatter, først og fremst til hvordan sosiale fenomener skal forstås (Jacobsen 2005 s 29.) Der ontologien betyr tilnærmet, slik ting faktisk er, eller hvordan virkeligheten ser ut. Mens med epistemologisk mener man læren om kunnskap, på hvilke måte og i hvilken grad er det mulig å oppnå kunnskap om virkeligheten.

I valg av metode vil man kunne velge flere måter å samle inn data på. Kvalitativ metode er i hovedsak empiri i form av ord og setninger som gir mening og kan tolkes. Det er en åpen metode der forskeren legger få føringer på informasjonen som samles inn. I etterkant vil den bli strukturert og satt opp i variabler. Forskeren får informasjon som er relevant for den som blir intervjuet, relevans er stikkordet (Jacobsen 2005).

Spørsmålene som stilles kan struktureres på ulike måter, fra helt åpne spørsmål til helt lukkede spørsmål. Det anbefales at man utarbeider en intervjuguide som hjelpemiddel for gjennomføring av intervju, der man har en oversikt over de tema man vil innom i løpet av samtalen. Helt lukkede spørsmål med faste svaralternativer og helt åpne spørsmål uten noen plan bør unngås, dette for å sikre at man får den bredden man søker, samtidig som man har en viss struktur på intervjuet. Fordelen med en kvalitativ undersøkelse er åpenhet, man legger få begrensninger på svarene til respondenten, innenfor de tema som er valgt i intervjuguiden. Man kan få frem en rekke detaljer og nyanser gjennom intervjuene og svarene vil ha en høy begrepsgyldighet for den det gjelder. Kvalitativ metode er videre en fleksibel metode som gir rom for en interaktiv prosess, der man beveger seg mellom problemstillingen, undersøkelsesopplegget, datainnsamling og analysen, etter som prosessen skrider frem. Ulemper med kvalitativ metode kan være at den er ressurskrevende, den omfatter normalt forholdsvis få respondenter sammenlignet med kvantitativ metode. Spørsmålet blir da om svarene blir representative for andre enn respondentene? Videre kan informasjonen på grunn av sin detaljrikdom være vanskelig å tolke. Problemer kan oppstå i forhold knyttet til det å være nøytral, ha distanse til respondent og ikke påvirke svar. Hvilket forhold har man til respondentene, er det kollegaer, bekjente eller andre knytninger som kan påvirke svarene som gis (Jacobsen 2005).

4.7 Tilnærming til metode

I valget mellom tall eller ord, kvantitativ eller kvalitativ undersøkelse, har jeg valgt å gjennomføre en kvalitativ undersøkelse basert på intervju. Der jeg intervjuer et lite antall

personer, med ønske om å få en grundig beskrivelse av forhold som kan belyse problemstillingen. Respondentene har ulike innfallsvinkler og erfaringer som jeg tror kan bidra til en god dybde i svarene fra den enkelte.

4.8 Oppgaven sett i lys av metodiske valg

Undersøkelsesopplegg med intensive design har sin styrke i at man får frem relevante data der informasjonen ikke blir løsrevet fra konteksten, og den interne gyldigheten blir stor.

Problemet er at undersøkelsene ofte blir spesifikke, og at de forholder seg til en eller noen få enheter. Da blir spørsmålet i hvilken grad kan vi overføre dette til lignende forhold, eller generalisere funnene ved å påstå at dette også gjelder alle andre (Jacobsen 2013 s 96).

Forhold ved undersøkelsen

Når jeg skal være kritisk til egen forskning, vil spørsmålet være om undersøkelsen har tilstrekkelig grad av gyldighet og pålitelighet. Og har jeg målt det jeg ønsket å måle, samt trukket de riktige konklusjonene?

Undersøkelsen er gjennomført i et fengsel med lav grad av sikkerhet. Det som er spesielt med Arendal fengsel Evje avdeling er at det omfatter en rusmestringsenhet som det er forholdsvis få av i landet. Respondentene som var med i undersøkelsen viser gjennom samtalene at alle har en rushistorikk, og at de har en lav debutalder. Rushistorikken og debutalderen (12-13 år) viser seg å være annerledes og mer omfattende enn det som fremkommer av tidligere undersøkelser blant innsatte. Årsaken til dette kan skyldes at man har større søknad til fengselet fra gruppen med omfattende rushistorikk, på grunn av det rusmestringstilbudet som finnes her, enn ved tilsvarende fengsler uten dette tilbudet.

Nivået på utdanning blant respondentene er også lavere i min undersøkelse, enn hva er tilfelle i andre undersøkelser. En forklaring på dette avviket kan nettopp være den tidlige debutalderen med rus, og kriminalitet. De er såkalte tidlig startere som i utdanningssammenheng ofte ikke deltar. Videre har tre av respondentene ADHD, mens den fjerde venter på utredning. Dette er også en overhyppighet i forhold til andre undersøkelser, noe som kan være en mulig forklaring på at respondentene i mindre grad har gjennomført utdanning.

Alle respondentene har deltatt i utdanning og kompetansehevende tiltak under oppholdet ved Evje avdeling som er mer enn for fangebefolkningen forøvrig. En årsak kan være at tre av respondentene er i en alder der det er mer vanlig å ta utdanning enn for eldre. Det kan også

tenkes at for nettopp disse respondentene var det tilbud som fanget interessen, selv om de påpekte flere mangler ved skoletilbudet.

Alle respondentene har opplæringsrett. Det betyr at de er prioriterte elever for utdanning, i de tilfeller det er flere søkere enn skoleplasser. Jeg antar at det ikke har betydning for interessen for kompetansehevede tiltak, om de er definert med opplæringsrett eller ikke.

Tidligere undersøkelse det er henvist til, omfatter nordmenn i fengsel, inkludert kvinner. Min undersøkelse omfatter kun menn. Tallene som er hentet fra disse rapportene anser jeg likevel gyldig som sammenligningsgrunnlag, da andelen kvinner i norske fengsel kun utgjør 6-7 % og det er ingen signifikante forskjeller på grunner til å ta, eller ikke ta utdanning mellom kvinner og menn.

Generalisering

Med bakgrunn i disse betraktningene vil jeg være forsiktig med å generalisere resultatene til andre fengsler. Videre gir ikke denne kvalitative undersøkelsen med 4 respondenter et representativt utvalg av fangebefolkningen.

Gyldighet

Resultatene i undersøkelsen gir i stor grad støtte til de trekk ved individ og organisasjon som fremkommer i tidligere undersøkelser, om disse forholdene. Med bakgrunn i hva jeg ønsket å måle, mener jeg det har kommet gode tilbakemeldinger fra respondentene i forhold til spørsmålene som ble stilt. I hvilken grad de representerer et tverrsnitt av fangebefolkningen med utdanningsrett er mindre sikkert. Med unntak av en av respondentene, er de yngre enn gjennomsnittsalderen på innsatte i norske fengsler, som er ca 35 år. Det gir for øvrig lite utslag i forhold til svarene på problemstillingen. Når det gjelder konklusjonene jeg har trukket som fremkommer i tabellen med ulike forklaringsgrader på hypotesene, har jeg vært noe i tvil. Og om disse kan tenderer mot høyere, eller lavere forklaringsgrad. Like fullt gir det en antydning om hvilke satsingsområder som man kan jobbe videre med.

Pålitelighet

Er resultatene pålitelige? Respondentene i undersøkelsen ble i god tid forespurt om deltagelse, og informert om hensikten med undersøkelsen. Ingen var i tvil om å delta. I intervjusituasjonen gav de inntrykk av å være ærlige i sine svar. De svarte villig på spørsmålene og det var en avslappet atmosfære. Jeg har ingen grunn til å tro at noen kom med usanne opplysninger. Derimot kan det tenkes å være forhold rundt oppvekst og tidligere

handlinger som ble holdt tilbake. Intervjuene ble renskrevet umiddelbart etter intervjuene, mens det var ferskt i minne.

4.9 Respondenter

4.9.1 Valg av respondenter

Jeg velger å kalle de innsatte som intervjues for respondenter, da det er personer med direkte kjennskap til de fenomener som undersøkes (Jacobsen 2005 s 171).

I mitt valg av metode, ut fra problemstillingen og antall tilgjengelige respondenter har jeg gjennomført en kvalitativ undersøkelse med intervju av et utvalg innsatte. Utvalget er formålsstyrt, med det menes at utvalget gjøres ut fra prinsippet om å velge de som er best egnet til å belyse problemstillingen. Undersøkelsen er lokal med Arendal fengsel Evje avdeling som utgangspunkt.

Jeg hadde planlagt å gjennomføre 5 intervjuer med norske innsatte menn. Jeg gjennomførte 4 intervjuer, 2 innsatte med ungdomsrett og 2 innsatte med voksenrett. Det siste intervjuet ble ikke gjennomført, da den innsatte på grunn av inntrufne omstendigheter raskt ble overført til et annet fengsel. Dette synliggjør også noe av uforutsigbarheten ved å drive opplæring i fengsel. Alderen til respondentene er 21år, 21år, 25år og 48år. Grensen for ungdomsrett og voksenrett går ved 24 år.

4.9.2 Intervjuet

Alle metoder for datainnsamling har styrker og svakheter, også det åpne individuelle intervjuet. I forhold til min undersøkelse, og i et fengsel med relativt få innsatte (20) vil dette være en relevant måte å foreta en undersøkelse på. Utvalget av respondenter utgjør ca 20 % av de innsatte. Intervjuene gjennomføres innenfor en periode på omkring 30 dager der soningsforholdene, arbeids- og skoletilbud er like for respondentene.

Respondentene ble på forhånd informert og spurt om de ønsket å være med på undersøkelsen. Senere ble de forelagt en skriftlig informasjon og samtykkeerklæring. Videre fikk de beskjed om at de når som helst kunne trekke seg fra intervjuet. Alle fikk utlevert intervjuguiden som har en middels struktureringsgrad, med forskjellige tema knyttet til undersøkelsen.

Intervjuene fant sted i fengselet, på skolekontoret. Dette kontoret er de innsatte kjent med, og det er en avslappet atmosfære, hvor vi sitter likestilt på hver vår stol ved et bord. Jeg var bevisst det som Jacobsen i sin bok *Hvordan gjennomføre undersøkelser* kaller et kunstig sted for respondenten. Hvor det står at det er ønskelig at intervjuet foregår på et nøytralt rom som

hverken intervjuer eller respondent kjenner, for å unngå *konteksteffekten* hvor man kan påvirkes av omgivelsene og kan gi kunstige svar som følge av dette (Jacobsen 2005 s 147). Jeg som intervjuer forsøker å opptre så likt som mulig ved alle intervjuene. Vi starter samtale med litt løs prat om hva som rører seg om dagen, før vi begynner. Jeg er klar over at ulik oppførsel, dårlig dagsform og ulik spørsmålsstilling fra intervjuers side kan medføre at en respondent får en annen oppfatning av samtalen, enn en annen respondent, og dermed svare annerledes. Det er forskjell på respondentene, enkelte prater uoppfordret på bakgrunn av spørsmålene som stilles, mens andre er mer kortfattet i svarene, og trenger oppfølgings-spørsmål.

Jeg velger å skrive referat av intervjuet, istedenfor å bruke lydopptak, fordi jeg tror enkelte ville være mer reservert, dersom de vet at det de sier finnes på tape. Selv om det ble informert om taushetsplikten, hvordan materialet oppbevares og makuleres etter at undersøkelsen er godkjent. Jeg har brukt en intervjuguide med til sammen 12 spørsmål. For å få til en samtale uten for mye avbrytelser valgte jeg ikke å være for mye opphengt i rekkefølgen på spørsmålene. Samtalene gikk fint og svarene kom naturlig, men jeg tillot meg å avbryte respondenten med tanke på at sentrale tema skulle belyses. Intervjuene varte fra en time til halvannen

4.9.3 Presentasjon av respondentene

Alle respondentene er innsatte ved Arendal fengsel Evje avd. Noen er der for første gang, andre har sonet der før, i forbindelse med tidligere dommer. Alle har sonet ved andre fengsler før overføring til Evje avd, og har erfaring med skoler og utdanningstilbud andre steder i kriminalomsorgen. Soningen ved Evje avdeling er den siste soning før overføring til overgangsbolig, prøveløslatelse eller løslatelse.

4.9.4 Intervjuguide

Intervjuguiden er grunnlaget for samtale. Den har spørsmål, og tema som har til hensikt å belyse problemstillingen i oppgaven. I tillegg er det spørsmål skal gi svar på hvilke skoletilbud som er ønsket fra de innsatte. Navnene som brukes på respondentene i gjengivelsen av intervjuene (vedlegg) er oppdiktede.

Kapittel 5 Analyse og drøfting

5.0 Innledning

I denne delen av oppgaven vil jeg presentere og drøfte funnene i min undersøkelse, mot teori og tidligere empiri. Jeg har utledet hypoteser ut fra teori, og gjennom drøftingen av disse vil jeg forsøke å finne ut hvorvidt disse kan gi en forklaring på hva som hemmer og hva som fremmer deltagelse i kompetansehevende tiltak. Hypotesene fordeler seg på trekk ved individ, og trekk ved organisasjonene.

5.1 Trekk ved individ

Med utgangspunkt i teorier om trekk ved individ har jeg utviklet to hypoteser, der den første er knyttet til levekår og utdanning og den andre hypotesen handler om motivasjon for endring og ønske om utdanning.

5.1.1 Hypotese 1

Kompleksitet i levekår og oppvekst er til hinder for ønske om utdanning under soning i fengsel.

Levekår er et vidt begrep og omfatter mange elementer. Respondentene har uttalt seg i forhold flere parametere som relateres til levekår og oppvekst, hvem den sentrale voksenpersonen var for dem i oppveksten, og ungdomskriminaliteten. Videre om sin rushistorikk, helse og lærevansker, samt syn på utdanning i fengselet.

I min samtale med respondentene forteller Morten om en oppvekst sammen med mor og to søsken. «*Jeg er yngstemann i familien og familiens sorte får*», forteller Morten. Han sier videre at han begynte med kriminalitet og rus i 12 årsalderen. Nils forteller om en oppvekst med mor, en far med «litt» spille- og alkoholproblemer og 5 søsken og han nevner hærverk og knuste glassruter fra 6 års alder sammen med broren. Steinar som er noe eldre enn de andre, forteller om en oppvekst sammen med en mor som hadde «litt» rusproblemer og far som jobbet borte, i lengre perioder. I ungdomsgjengen han var en del av, var det en del «*småkriminalitet*» som han kaller det. Den fjerde respondenten Tore sier han har vokst opp med mor og to brødre. Han har hatt lite kontakt med far i oppveksten. Tore sier «*jeg har alltid vært en tyv, begynte å stjele i 7-8 års alderen*». Tore forteller mer enn de andre om sin nærmeste familie, der han forteller at «*mor har alltid vært der for meg, vi har et godt forhold, og det er en fin familie*».

Tre av respondentene forteller om et ungdomsmiljø, guttegjenger preget av felles kriminelle aktiviteter. Steinar uttaler «*jeg ble med på noen innbrudd for ikke å bli stemplet som tyster*». Videre forteller Morten og Tore om guttegjengen som ranet butikker, bensinstasjoner etc, samtidig som de misbrukte rusmidler. Man kan trekke paralleller til normperspektivet, som Repstad forklarer med at mennesker handler som de gjør fordi de retter seg etter normer som gjelder for de miljøet de lever i. Der det er forventninger til hvordan man opptrer og handler (Repstad 2012). Videre kan man koble dette til stempelingsteorien der man fremstilles med generelle negative egenskaper. Det synliggjøres i uttalelsen fra Morten der han forteller om vold, ran og trusler, hvor han uttaler «*du husker det kanskje fra media, det var en del skriving om oss på den tiden*». Repstad (2012) hevder at mennesker som blir utsatt for stempeling i tidlig barndom, vil utvikle asosial atferd, kriminell aktivitet og søke miljøer hvor de får aksept for sine handlinger.

Sannsynligheten for å begå kriminalitet har sterk tilknytning til oppvekstproblemer, og jo flere problemer eller kombinasjon av levekårsproblemer man har jo større er sjansen for at det går galt. Det kommer til uttrykk i flere undersøkelser, blant annet i FAFO rapporten (2004) *levetår blant innsatte* der det heter:

Levekår kan defineres som individenes tilgang på ressurser som de kan bruke på ulike arenaer for å kontrollere og bevisst styre sine livsvilkår. Ressursene kan være individuelle, eller kollektive, medfødte eller ervervede. Levekårene kan ses på som et resultat av de ressurser den enkelte har tilgang til, kombinert med egenskaper ved arenaene der ressursene settes inn (Friestad, Skog Hansen 2004 s9).

Levekår

Barns oppvekst vilkår er av vesentlig betydning for deres muligheter for å møte utfordringer senere i livet. Innenfor kriminologisk teori har oppvekst vilkår vært en viktig dimensjon i vurdering av risiko for senere marginalisering og kriminalitet (Friestad, Skog Hansen 2004). Faktorer som motsetninger i hjemmet, mishandling, foreldres rusproblemer og kontakt med barnevernet er sentrale elementer. I løpet av et år opplever omtrent 4000 barn at far eller mor blir fengslet. Dette vil kunne få alvorlige konsekvenser for livssituasjonen til et barn i form av sorg, skam, utrygghet, angst, savn og økt risiko for mobbing. Risikoen for at barnet senere i livet, selv vil begå kriminalitet øker som følge av dette (Friestad og Skog Hansen, 2004). Videre viser en Svensk undersøkelse at mindre enn halvparten av innsatte hadde vokst opp med begge foreldrene, mens tilsvarende andel i befolkningen var ni av ti. I tillegg viste den at

personer med en økonomisk vanskelig oppvekst var overrepresentert blant innsatte (Nilsson 2002).

Levekårsproblemer synliggjøres i tabell fordelt på ulike kriterier som tabellen under viser. (Friestad, Skog Hansen 2004 s 73)

	Menn	Kvinner	Totalt	Prosent
Manglende utdanning	105	18	223	47
Boligproblemer	78	13	91	35
Arbeidsledighet	149	30	179	69
Økonomiske problemer	50	8	58	22
Helseproblemer	86	18	104	40
Mangel på sosial kontakt	80	8	88	34

Andelen innsatte med problemer er betydelig, særlig arbeidsledighet er et problem. Nesten 7 av 10 innsatte var arbeidsledige ved fengsling. Manglende utdanning som også er høy, kan relateres til arbeidsledighet, da nødvendige kvalifikasjoner mangler. I tillegg til arbeidsinntekt, var sosialhjelp og kriminalitet de hovedinntektskildene som ble oppgitt av flest. Videre er en tredjedel av de innsatte er bostedsløse. Innsatte har langt lavere bruttoinntekt den befolkningen ellers. Fire av ti lever under fattigdomsgrensen og et flertall har gjeld, ofte knyttet til idømte bøter og erstatninger. Ved å slå sammen de ulike problemene i en additiv indeks som varierer mellom null (har ingen problemer) og seks (har alle problemene) viser det seg at mindre enn 1 av 10 har ingen av de skisserte problemene. Mens nær 8 av 10 har to eller flere levekårsproblemer (Friestad, Skog Hansen 2004).

Rusmidler

Alle respondentene forteller om en rushistorie som startet tidlig. Morten sier «*jeg begynte med rus og kriminalitet i 12 – 13 årsalderen, sammen med jevnaldrende kamerater*» Nils forteller også om en rushistorikk som startet i 12 årsalderen. Steinar forteller at moren kjøpte alkohol til han i 15 årsalderen, og Tore begynte å sniffe bensin som 12 åring, og fortsatte senere med andre rusmidler. Alle respondentene har i løpet av soningen sin deltatt i ett eller flere rusbehandlingsprogram på grunn av sine rusproblemer.

Resultatene i min undersøkelse der respondentene gir uttrykk for utstrakt bruk av rusmidler får støtte i tidligere forskning som viser at innsatte som soner fengsels straff har et større forbruk

av rusmidler enn befolkningen ellers. Undersøkelser både i Sverige (Nilsson et al. 1999), Norge med levekårsundersøkelsen blant innsatte (Skardhamar 2002), og en Dansk rusmiddelundersøkelse blant kriminalomsorgens klientell (Kramp, Gabrielsen, Lund, Reventlow og Sindballe 2003) viste at de innsatte som gruppe er til dels sterkt preget av problemer både med alkohol- og narkotikabruk (Friestad, Skog Hansen 2004 s58).

I FAFO undersøkelsen, heter det videre at en tredjedel av innsatte betrakter seg som jevnlig brukere eller storforbrukere av alkohol, noe som for et flertall betyr at de er beruset ukentlig eller oftere. Seks av ti innsatte beskriver seg som narkotikabrukere, som for de aller fleste innebærer at de har hatt perioder med daglig rusmisbruk (Friestad, Skog Hansen 2004 s 66).

Innsattes forhold til narkotika

	Menn	Kvinner	Totalt	Prosent
Hvis du skulle beskrive ditt forhold til narkotika Ville du kalle deg en...				
Ikke bruker	90	13	103	40
Tilfeldig bruker	28	2	30	12
Jevnlig bruker	50	5	55	21
Storforbruker	57	15	72	28
Totalt	225	35	260	100
Brukte du narkotika siste måned før fengsling				
Nei	95	11	106	41
Ja	130	24	154	59
Totalt	225	35	260	100

(Friestad, Skog Hansen 2004 s 61)

Av de som hadde brukt narkotika daglig, var debutalderen fra 8 – 29 år med 16 år som gjennomsnitt for menn, og 14 år for kvinner. Nær 9 av 10 brukte cannabis/hasj som debutstoff, og man ser klare sammenhenger mellom tidlig debutalder og senere blandingsmisbruk. Videre viser det seg at de som har foreldre med et rusproblem er yngre første gang de prøver narkotika enn andre som ikke har denne bakgrunnen (Friestad, Skog Hansen 2004).

Respondentene i min undersøkelse gir alle uttrykk for en rushistorikk med tidligere debutalder enn hva som kommer frem i FAFO rapporten (2004). Det kan skyldes tilfeldigheter, samt at Arendal fengsel Evje avdeling har en egen rusmestringsenhet som sannsynligvis favner flere rusmisbrukere enn tilsvarende fengsler.

Fysisk og psykisk helse

Ingen av respondentene gir uttrykk for særlige fysiske helseproblemer. Steinar nevnte det i form av at han tidligere var storrøyker og overvektig i kombinasjon med et omfattende rusproblem. I dag, etter 11 års soning (forvaring) gir han uttrykk for å være sprekere en noensinne. Noe han uttrykker ved å si at «*i dag kan jeg springe så langt jeg gidder*». Han er for øvrig uføretrygdet, uten at han oppgir årsaken til det. De andre respondentene er yngre fra 21 – 25 år, og gir ikke uttrykk for spesielle fysiske plager.

I andre undersøkelser i forhold til helse, viser det seg at omkring halvparten av de innsatte har en eller flere kroniske sykdommer, mens for resten av befolkningen gjelder det omtrent en fjerdedel.

I forhold til psykiske problemer og vansker, forteller Morten om det han kaller «*tankekjør*» uten å gå noe nærmere inn på det. I tillegg nevner han konsentrasjonsproblemer og at han kan «*falle ut*» noen ganger, «*men jeg er ikke så hyper lenger*», legger han til. Tore forteller også om urolighet i kroppen og konsentrasjonsproblemer.

Psykisk helseproblemer blant innsatte i norske fengsler er utbredt. Undersøkelsen til Friestad, Skog Hansen benytter seg av symptomskalaen (Hopkins Symptom Checklist-25) som brukes i den generelle del av befolkningen. Når man ser på grenseverdien som brukes i andre norske studier for å skille ut de som er så plaget at de sannsynligvis fått en eller flere psykiatriske diagnoser dersom de var blitt undersøkt klinisk, viser det seg at innsatte har høyere score, det vil si er mer plaget enn befolkningen ellers. I befolkningen er det omkring en av ti som har psykiske plager. Mens det for mannlige innsatte viser seg at andelen er tre ganger så høy, og blant kvinnelige innsatte er andelen fire ganger så høy (Friestad, Skog Hansen 2004).

Skole historikk og lærevansker

Et av spørsmålene i intervjuguiden handlet om tidligere skoleerfaring og arbeidserfaring, med underpunkter der lærevansker og negative skoleopplevelser fra barndommen var tema.

Ingen av respondentene i undersøkelsen har gjennomført videregående skole, knapt begynt på denne. Morten har fullført grunnskolen på tilnærmet normalt vis, Tore droppet ut av 9 klasse,

mens Steinar og Nils sier de har fullført i et tilpasset opplegg med en kombinasjon av skole og jobb i bedrift.

Tidligere undersøkelser gjennomført blant annet i 2012 på vegne av fylkesmannen i Hordaland (FMH) under navnet *Utdanning, arbeid og kompetanse*, om nordmenn i fengsel viser at 77,5 % av innsatte under 25 år ikke har gjennomført videregående opplæring. Mens 8,9 % av innsatte under 24 år ikke har gjennomført grunnopplæring (Eikeland, Manger og Asbjørnsen 2013 s 13-14). Tilsvarende undersøkelser gjennomført i 2006 og 2006, har lignende resultat.

Nils (25 år) forteller at han fikk ADHD diagnose i ungdomsskolen i tillegg til lese og skrivevansker, og at han ble medisineret en stund men sluttet på eget initiativ. Han sier videre at «*det var mye problemer på skolen*» og «*mange konflikter med lærere i grunnskolen*» Han begynte å jobbe etter grunnskolen 15 år gammel, og har senere hatt flere jobber av kortere varighet.

Morten (21 år) forteller at han fikk ADHD diagnose i tillegg til dysleksi i 6 klasse, ble medisineret, men solgte ofte medisinene. Morten forteller videre «*jeg var slem på skolen mot lærere og medelever og jeg ville ikke ha spesialundervisning*» Morten startet på videregående, men sluttet etter kort tid. Har senere hatt noen strøjobber som han kaller det, av kort varighet.

Steinar (48 år) fikk påvist ADHD i voksen alder (39år). Han sier ikke så mye om grunnskoletiden, men forteller at han fullførte grunnskolen i en kombinasjon av jobb og skole.

Tore (21 år) skal snart til utredning i forbindelse med et rusbehandlingsopplegg. Han sier for øvrig at «*jeg er ofte urolig og har vanskelig for å konsentrere meg*», og han blir ikke overasket om han får en ADHD diagnose. I forhold til grunnskoletiden var han delvis utplassert i bedrift i 8 og 9 klasse, før han droppet helt ut i slutten av 9 klasse. Han begynte på videregående, men sluttet etter 2 dager. Tore har senere prøvd på nytt i videregående som et ledd i en prøveløslatelse, men fullførte ikke. Han er nå tilbake i ny soning, med et nytt skole og behandlingsopplegg. Tore har tidligere jobbet ca 1 år i et byggefirma, men etter en tur til Danmark med «*med styr*» som han kaller det, ble det slutt på jobben.

Morten forteller at han har dysleksi, mens Nils forteller om lese- og skrivevansker. Dette er de mest brukte betegnelse på problemer knyttet til lesing og skriving. Begrepene brukes ofte om hverandre i daglig tale. I boken *Innføring i spesialpedagogikk (2001) betegnes dysleksi som en spesifikk lese- og skrivevanske med et misforhold mellom skriftspråkferdighet og*

kognitiv fungering, uten at dette nødvendigvis knyttes til normale evner (Asmervik, Ogden, Rygvold 2001 s 19).

Lese og skrivevansker er en mer generell skriftspråkvanske som betegner problemene til elever som av ulike årsaker ikke har den språkskriftsferdighet man skulle forvente ut fra deres alder og klassetrinn (Asmervik m fl 2001 s 20).

Videre kommer det frem i rapporten om innsatte i norske fengsel: *Lese og oppmerksomhetsvansker* at andre årsaker til manglende skolefaglig fremgang kan skyldes sosioemosjonelle, familiære, eller pedagogiske forhold. Det heter videre i rapporten at *det er vanskelig å finne dekning i forskningen for at det er en klar sammenheng mellom utvikling av antisosial atferd og spesifikke lærevansker* (Asbjørnsen, Eikeland og Manger 2011 s 16).

I stortingsmelding nr 27, fremkommer det i teksten at *flere undersøkelser dokumenterer en klar sammenheng mellom lærevansker og kriminalitet* (St meld nr. 27 2004-2005 s 18).

Dette avviket mener Asbjørnsen m fl. kan skyldes flere forhold. Dersom det er påvist en lærevanske, er det en mulig tolkning av teksten i stortingsmeldingen at lærevansker øker sannsynligheten for utvikling av kriminell atferd. Blant annet på grunn av emosjonelle, sosiale og miljømessige forhold som manglende mestringsopplevelse, liten opplevelse av tilhørighet til skolen, utagerende atferd, manglende tilrettelegging i skolehverdagen og drop out. Men at det i forskningen er få holdepunkter for at lærevansker isolert sett, innebærer økt risiko for kriminalitet (Asbjørnsen m fl 2011).

I stortingsmelding nr 37 står det å lese om ADHD, *at når det gjelder sammenhengen mellom ADHD og kriminalitet, viser nasjonal og internasjonal forskning en høyere forekomst blant innsatte i fengsler enn hos kontrollgrupper blant resten av befolkningen* (St meld nr. 37 2007-2008 s 65).

Om deltagelse i opplæringen finner man i rapporten til Asbjørnsen mfl. at *basert på innsattes selvrapportering, er det ikke noe som tyder på at ADHD-symptomer er av betydning for om innsatte velger å delta i opplæring under soning* (Asbjørnsen m fl 2011 s 29).

Om sin deltagelse i opplæringen i fengselet forteller Morten at *«selv om jeg har ADHD og dysleksi har det ikke hatt avgjørende effekt for min interesse for utdanning»* Han forteller videre at han ikke har spesielle negative tanker om tidligere skolegang, annet enn at han forårsaket mange problemer for andre. Steinar forteller om en gradvis tilnærming til skolen gjennom mestring av enkle oppgaver til mer utfordrende fag etter hvert. Tore gir heller ikke uttrykk for at han har følt seg hemmet av tidligere erfaringer i forhold til utdanning i fengslet.

Nils er ikke helt sikker på hvorfor han begynte med utdanning i fengselet, men forteller at «*interessen for skolen kom vel snikende da jeg ble fengslet, og jeg ble mer moden*».

I undersøkelsen *Motiv for utdanning* om nordmenn i fengsel beskrives disposisjonelle hinder for utdanning. Med dette menes blant annet negativ holdning til utdanning, liten vilje eller lærevansker. I forhold til årsaker som kan relateres til disposisjonelle hinder for utdanning fremgår det av undersøkelsen at bare 6 % av de som ikke tar utdanning, ikke er interessert i å utdanne seg, mens 7 % mener der har nok utdanning fra før. Det er interessant at det store flertall ikke krysser av for disse disposisjonelle grunnene (Manger, Eikeland, Roth, Asbjørnsen 2013 s 40).

Videre finner man i undersøkelsen at selv om mange oppgir at de har lesevaner (40 %), skrivevaner (48 %) og regnevansker (60 %) er det kun 7 % som oppgir at de ikke tar utdanning, på grunn av disse vanskene.

Resultatet gir støtte til tidligere undersøkelser som finner at lærevansker ikke er noen hindring for deltagelse i opplæring innenfor kriminalomsorgen. Jones og medarbeidere (2013) fant at innsatte som selvrapporterte at de hadde diagnose knyttet til lese- og skrivevaner dobbelt så ofte som andre deltok i opplæring under soning.

I forhold til deltagelse i skoletilbud i fengselet finner man videre i rapporten at innsatte som rapporterer at de har lese- og skrivevaner signifikant oftere enn andre ønsker opplæring, og deltar i opplæringen (Manger m fl 2013 s14). En årsak til dette kan være som det skrives i rapporten: *innsette som utrykkjer at dei har lærevanskar svarar oftare enn andre at det å få større tru på seg sjølv er ein viktig grunn til å ta utdanning i fengsel* (Manger m fl 2013 s14). En forklaring kan være at det ofte er små klasser, flere elever med tilsvarende vansker og historikk. Videre en tettere oppfølging av den enkelte, og at opplæringen i fengselet har en løsere form, enn i den ordinære skolen.

Konklusjon hypotese 1

Årsaken til at respondentene soner i fengsel kan tilsynelatende knyttes til oppvekstvilkår. Med bakgrunn i respondentenes uttalelser i denne undersøkelse, og tidligere forskning som jeg henviser til, er det derimot lite som tilsier at kompleksitet i levekår under oppvekst er til hinder for ønske om utdanning i fengsel.

5.1.2 Hypotese 2

Motivasjon for endring bidrar til ønske om utdanning

Motivasjon handler blant annet om evne til å mestre en oppgave, eller en situasjon. Mestring og økt selvfølelse er viktig for progresjon og for å ha ønske om å ta fatt på nye utfordringer. Flere gir uttrykk for det, men Steinar er den av respondentene som sterkest understreker dette. Noe som kommer til uttrykk i intervjuet der Steinar forteller om en gradvis tilnærming til skolen i fengselet, da han etter å ha vært langt nede på grunn av rus og kriminalitet, fikk mestringsopplevelser gjennom tildelte arbeidsoppgaver i arbeidsdriften, «*som han fikset*». Han sier han vokste på disse, og fikk etter hvert flere oppgaver hvor han følte seg betrodd, «*de stolte på meg*» som han selv sier. Opplevelsen av mestring førte til bedre selvtillit og han tok etter hvert flere fag i skolen. Steinar fremhever flere ganger at mestring, å få til noe, har vært avgjørende for selvfølelsen og for det å kunne strekke seg lenger, og ta nye utfordringer. For Steinar har endret livsstil, ønske om bedre selvfølelse vært motivasjonsfaktorer. Han tok fatt i egen situasjon og begynte å trene, sluttet å røyke og har fortsatt med kompetansegivende kurs av ulike slag gjennom soningsforløpet.

A Bandura kaller dette self –efficacy eller selvopplevd mestringsevne (SME) (Kaufman G, Kaufman A 1998). Steinar hadde tilsynelatende en lav SME, hvor han i starten hadde liten tro på selv, satte seg lave mål og gav fort opp. Etter hvert når han gradvis opplevde mestring la han større innsats i oppgavene, skaffet seg positive erfaringer som han bygde videre på, og på den måten øvde opp mestringsevnen.

Morten forteller at flere i den tidligere gjengen nå har sluttet med rus og kriminalitet, de er etablert med familie og er i jobb. Han forteller videre at han ser behov for opplæring nå, og vil gjerne få kontroll på livet. Nils sier interesse for skolen «*kom snikende*» da han ble fengslet, samtidig som han mener han er blitt mer moden og nå ser behovet for utdanning. Han er klar på at han ønsker jobb etter endt soning og det er en motivasjonsfaktor for han. Videre forteller han at «*det er fint å ha noe å holde på med mens jeg soner*».

Tore sier som Morten at flere kamerater nå har blitt «*streite*», med jobber og «*ordna forhold*». Han forteller videre at han nylig har forlovet seg og «*det er ei dame med bein i nesa*». Han forteller videre at han har pratet med broren, som fortalte han hvor viktig det er med utdanning. Han sier han nå ser behovet for å ta kurs og utdanning. Tore er klar på at han vil ha en jobb, og det er en motivasjonsfaktor for skolegang. Samtidig sier han det er «*for å få noe nyttig ut av soningen*» at jeg tar kurs. Her ser man elementer av valgperspektivet der

Repstad (2012) skriver, *aktøren velger sine handlinger ut fra gitte betingelser og med sikte på å oppfylle en målsetting.*

Videre får disse uttalelsene fra respondenten støtte i tidligere gjennomførte undersøkelser, som nevnt i innledningen. Rapporten *Motiv for utdanning* om nordmenn i fengsel viser at de 3 enkeltgrunnene som flest innsatte nevner som svært viktige for deltagelse i kompetansegivende tiltak er:

1. *for å nytte tida til noko fornuftig og nyttig*
2. *for lettare å få jobb etter lauslating*
3. *for å tilegne seg faglig kunnskap.*

(Manger m fl 2013 s13)

Svarene fra undersøkelsen i 2012 er sammenfallende med tilsvarende undersøkelse i 2006 og 2009.

Nederst av de totalt 15 ulike grunnene til å ta utdanning i fengsel er:

14. *fordi nokon oppmodar til det* og 15. *fordi vener går på skule.* (Manger m fl 2013 s 26).

De ulike grunnene til å ta utdanning sammenfattes i 3 ulike motivkategorier der grupper av grunner korrelerer med hverandre. Det omfatter forhold som går på:

1. *grunnar som har å gjere med endring og meistring av framtida*
2. *sosiale og situasjonsprega grunnar*
3. *grunnar som gjeld kompetansebygging*

(Manger m fl 2013 s 32)

Det synes å være en substansiell sammenheng mellom alder, tidligere livserfaring og ønske om endring og deltagelse i kompetansehevende tiltak, for respondentene. Jacobsen beskriver substansiell sammenheng der *et forhold påvirker et annet, eller at et forhold er årsaken til at noe annet oppstår* (Jacobsen 2005 s 200). Tre av respondentene er mellom 21 og 25 år og forteller at de nå klarere ser behovet for utdanning, for bedre å kunne lykkes på utsiden. Steinar som er eldre enn de 3 andre, har en lang rus og kriminalitetshistorikk og har brukt mer tid på å komme frem til det samme. Uttalelser som *«sløst bort mye tid, blitt mer moden og ser behovet for utdanning»* er uttrykk for ønske om endring og en motivasjon for å gjøre noe med egen situasjon. Tore og Morten sier de ser jevnaldrende og kamerater som har klart seg, og kommet seg ut av et belastet miljø, og nå er etablert med familie og jobb.

Uttalelser som handler om bedre jobbmuligheter med utdanning, konkrete utdanningsmål som Nils forteller om, økt mestring og bedre selvfølelse som spesielt Steinar nevner får støtte i rapporten *Motiv for utdanning* der dette er ulike grunner som i litteraturen (Manger mfl. 2013) defineres under de 3 ulike motivkategorier, der den viktigste motivkategorien er *-grunnar som har å gjere med endring og meistring av framtida* (Manger m. fl 2013).

Videre er det *Sosiale og situasjonspregede grunner* hvor uttalelsen fra Tore om samtaler med broren om utdanning hører til. Den tredje kategorien som handler om *kompetansebygging* der det å ta utdanning under soning for å *bruke tiden til noe fornuftig*, er noe alle gir uttrykk for.

Endring i livssituasjon som Tore forteller om, der han sier han er nyforlovet, på utkikk etter leilighet sammen med kjæresten, ønske om jobb, vitner om ønske om en ny tilværelse hvor det «gamle» livet med rus og kriminalitet er et tilbakelagt kapittel i livet. Det handler også om *endring og meistring av fremtiden*.

Man kan trekke paralleller til det Hans Grelland skriver i boken *Til den andres beste* om mulige endringer i personlighet ved miljøskifte (Botnan mfl. 2008). Der respondentene nå er i et miljø med forholdsvis fast struktur, og der rehabilitering er hovedmålet. De synes å være opptatt av endring, utdanning og har samtidig tanker om hva fremtiden skal bringe.

Konklusjon hypotese 2

Respondentene er motivert for endring, og benytter kompetansehevende tiltak under soning som et middel for å kunne takle livet etter soning på en bedre måte.

5.2 Trekk ved organisasjonene

Hypotese nummer tre er knyttet til soningen i fengselet drevet av kriminalomsorgen, og hvordan siste del av soningen påvirker deltagelsen i utdanningen ved Arendal fengsel Evje avdeling. Hypotese nummer fire handler om organisasjonene skole og kriminalomsorg, og i hvilken grad man kan se at dette samarbeidet bidrar til økt søknad til skolen.

5.2.1 Hypotese 3

Slutten av soningstiden medfører økt ønske om kompetansehevende tiltak.

Fengsel med lav grad av sikkerhet, eller åpen soning som det ofte kalles betyr at man nærmer seg slutten av soningen. Soningen vil som regel har startet andre steder, ofte i et lukket

fengsel. Evje avdeling er et fengsel med lav grad av sikkerhet og det siste soningssted før løslatelse, overføring til behandlingssted, overgangsbolig, eller lignende.

Det medfører at soningstiden kan variere fra noen uker til år. Gjennomsnittstiden ved Evje avdeling er omkring 3 mnd. Undersøkelsen *Utdanning arbeid og kompetanse* om nordmenn i fengsel viser at det er i begynnelsen av soningen, med under en tredjedel sonet tid at det er minst deltakelse i opplæring. Den samme tendensen, men i noe mindre grad, har man ved slutten av soningen. Årsaken til dette kan ved starten av soningen, kan være uro og tilvenning, samt vonde tanker om soning, og familieforhold som gjør det vanskelig å fokusere på utdanning. Ved slutten av soningen kan tanker om tilvenning til ny livssituasjon, uro og usikkerhet om fremtiden være faktorer som forstyrrer og reduserer ønske om utdanning (Eikeland m fl 2013 s70).

I undersøkelsen forteller Morten at han etter overføring fra lukket avdeling ved et annet fengsel, fortsetter med et fag han startet på der. I tillegg deltar han nå på kompetansegivende kurs. Han forteller at soningen i åpent fengsel betyr at dommen nærmer seg slutten og sier «*jeg vil gjerne få med meg så mye som mulig av kurs før jeg slipper ut*». Morten har sonet dommer tidligere, og vært i 5 ulike fengsler. Han gir uttrykk av å være målbevisst og fokusert på å få med seg de kurs han interesserer seg for, og ser nytte av. En slutning man kan treffe er at Morten på en måte er blitt *husvarm*, det vil si at han tidligere har vært gjennom disse vanskelige fasene som gjerne oppstår tidlig og sent i soningen, som Eikeland m fl (2013) hevder. Morten vurderer å søke ordinær videregående skole, men er usikker på om det er det rette for han.

Nils sin dom på 4 år nærmer seg slutten, han har søkt prøveløslatelse en gang og fått avslag. Som en følge av det mistet han en tildelt skoleplass i ordinær videregående skole. De siste 8 månedene har han sonet i fengsel Evje avdeling. Nils forteller om en gradvis tilnærming til skolen, der han sier «*interessen for skolen kom vel snikende..*» Bakgrunnen for denne uttalelsen kan være det Eikeland m fl (2013) nevner der han beskriver en tilvenning, bearbeiding av ny livssituasjon før interessen for skolen melder seg. Nils forteller at han planlegger å ta videregående opplæring senere. Nils har tatt flere kurs og fortsetter ufortrødent videre og er stadig innom skolekontoret for å fortelle om sine ønsker og behov knyttet til utdanning. Han har gjennom en prosess over flere år tilegnet seg ulike kunnskaper gjennom kurs og utdanning, og har etter hvert bestemt seg for et utdanningsløp som han tilsynelatende tenker å gjennomføre. Motivasjonen for å fortsette utdanningen frem til løslatelse synes å

kunne vare. Samtidig ønsker han ikke å søke overføring til et annet fengsel som vil kunne gi han en raskere vei til målet, da han er redd for å miste godene han har ved soning i åpent fengsel.

Tore har også hatt en gradvis tilnærming til skolen, da han ved forrige soning på Evje avdeling brukte tid på å komme i gang med utdanning. Og på den måten kan det gi støtte til uttalelsene om uro og tilvenning før skolegangen starter. Forrige soning ble etter flere interne kurs, avsluttet med prøveløslatelse og skoleplass i videregående skole. Han fullførte ikke denne. I stedet ble det nye runder med rus og kriminalitet som endte med den dommen han nå soner. Han er nå i et nytt utdanningsløp der han har frigang på dagtid for å følge skolen. Tore viser nå vilje til å ta utdanning, da han reiser 12 mil hver dag mellom fengselet og skoletilbudet. Imidlertid forteller han nå, at han må avbryte skoletilbudet da han har fått plass på et 18 ukers rusbehandlingsopplegg, et annet sted. Han tenker å fullføre utdanningen senere.

Det kan synes uheldig å avbryte et påbegynt skoleløp, og det er nærliggende å trekke paralleller til de utfordringene Repstad (2012) skriver om målkonflikter i organisasjonen. Der det kan oppstå motsetninger mellom en kontrollmålsetting og rehabilitering, eller i dette tilfellet tiltak som kan forenkle en tilbakeføring til samfunnet.

Steinar sin siste dom er en forvarings dom som til nå, har vart i 11 år. Han har sonet de siste 10 månedene på Evje avd. Han forteller i likhet med Tore og Nils om en gradvis tilnærming til skolen, som begynte i arbeidsdriften. Han fikk småjobber som han behersket, vokste på dette og begynte etter hvert å ta noen skolefag. Han har i dag tatt en rekke kortere kompetansegivende kurs og enkelte fellesfag. Dette ble synliggjort da han skulle samle kursbevis og sertifikater i forbindelse med ny søknad om prøveløslatelse. De viste seg å bli en liten bunke med dokumentasjon. Han er uføretrygdet, slik at årsaken til deltagelsen er ifølge han selv gleden ved å mestre nye oppgaver, samt lære nye ting.

Opplæringen de videregående skolene gir gjennom fengselsundervisningen stiller andre krav til fleksibilitet enn i den ordinære videregående skolen. Det kan i tillegg til de faktorer som er nevnt under levekår, skyldes at innsatte kan bli overført til andre institusjoner. Noen ganger er det planlagte overføringer, andre ganger ikke. Årsaker til planlagt flytting kan være på grunn av deltagelse i ulike program og behandlingsplasser, som i Tore sitt tilfelle. Ikke planlagt flytting kan være på grunn av regelbrudd med påfølgende overføring fra åpen soning til lukket soning.

Det er derfor viktig med god dialog mellom de ulike skolene som driver undervisning i fengselet. Overføring av informasjon om påbegynt utdanning og status i fag mellom skoleavdelinger og samarbeid med kriminalomsorgen er viktig for å få en progresjon i utdanningsløpet.

Repstad (2012) beskriver struktur som en av dimensjonene i trekk ved organisasjonene, der han fokuserer på blant annet kommunikasjonskanaler, hvilken kommunikasjon som formidles og til hvem. Forholdet til omgivelsene også et sentralt trekk ved organisasjonen. Man bør tilstrebe et utstrakt samarbeid for å gjøre overgangene enklest mulig for den innsatte. Risikoen for uønsket grad domenekontroll er tilstede, der man samarbeider i de tilfeller der man ser fordeler av det (Repstad 2012). Men det er ikke nødvendigvis til det beste for den innsatte. Respondentene som er intervjuet har alle tidligere erfaringer med soning og et tilsynelatende avslappet forhold til hvor de er i soningsforløpet. Tre av respondentene Morten, Nils og Tore er i utdanning nå som det nærmer seg slutten av soningen, og gir uttrykk for å fortsette til de løslates, eller som for Tore sin del overføres til behandling. Steinar har den senere tid tilbrakt mye tid i arbeidsdriften.

Konklusjon hypotese 3

Slutten av soningen bidrar til ønsket om utdanning og kompetansehevede tiltak

5.2.2 Hypotese 4

Samarbeid kriminalomsorg og skole bidrar til økt ønske om kompetansehevede tiltak.

Utfordringene for skolen som driver opplæring i fengselet er flere. For det første er elevene som skal undervises, innsatte som skal straffes, der det er frihetsberøvelsen som er det sentrale. Samtidig skal de motiveres til endring, utvikling, læring og rehabilitering. Det kan være en utfordrende og krevende situasjon både for lærer og elev. For det andre er skolen en importert tjeneste som opererer på en annen etats arena. Det medfører utfordringer knyttet til målsetting, metoder og organisasjonskultur for gjennomføring av så vel skolen som kriminalomsorgens aktiviteter. Der Repstad (2012) skriver om mål og målsetting knyttet til ulike organisasjonsvariabler vil det overordnede målet for kriminalomsorgen være å *fullbyrde de reaksjoner som påtalemyndighet eller domstol har besluttet. Dette skjer gjennom bruk av fengsel, strafferettslige særreaksjoner, forvaring, samfunnsstraff og varetektsfengsling.* (Kriminalomsorgen 2014) Skolens målsetting for undervisning i fengslene er likt med annen videregående opplæring. Der opplæringen skal bidra til økt kunnskap og kompetanse, dannelse og sosial mestring. I dette bildet kan det oppstå det Repstad (2012) kaller

målkonflikter, selv om begge organisasjonene har en målsetting om rehabilitering av de innsatte og en vellykket tilbakeføring til samfunnet.

Normalitetsprinsippet er en viktig del av verdigrunnlaget for kriminalomsorgen. Det betyr at innsatte har samme rettigheter som andre borgere i samfunnet, og tilværelsen under soning skal være så langt som mulig være lik tilværelsen ellers i samfunnet (St. meld 37 2007-2008 s22). Noe som blant annet synliggjøres gjennom aktivitetsplikten, med arbeid, skole eller deltakelse i ulike programmer. For det tredje har man begrensninger i forhold til økonomiske ressurser, bygninger, fasiliteter og lokaler, som Repstad (2012) peker på som den sentrale organisasjonsvariabelen når man skal forklare forskjellen på målet og hva man virkelig får til. Til slutt er de innsatte en sammensatt gruppe, ofte med ulike bakgrunn, utdanning og realkompetanse, med mange ulike utdanningsønsker, og varierende soningstid.

Samarbeidet mellom skolen og kriminalomsorgen er viktig for å kunne gjøre aktivitetsplikten de innsatte har så meningsfull som mulig. Skolen ved Evje avdeling har ikke tilbud om heltidsstudier, noe som betyr at de innsatte/elevne deltar i arbeidsdriften en stor del av tiden.

Arbeidsdriften lokalt omfatter ulike arbeidsoppdrag for blant annet den lokale næringsparken. Fengselet er etablert i en tidligere militærleir, med mye og vedlikeholds trengende bygningsmasse. I tillegg er det store grøntanlegg som skal vedlikeholdes sommerstid. Skogsrydding og vedhogst er andre arbeidsoppgaver fengselet tar på seg. Kriminalomsorgens ansatte har ansvar for gjennomføring av arbeidsdriften.

Morten forteller han deltar i de kurs han finner interessante. Han har liten jobberfaring, «*kun noen få strøjobber, av meget kort varighet*» som han sier. Til tross for dette mener han det er gode muligheter for jobb etter soning. For Morten sin del vil arbeidstrening i kombinasjon med skole være viktig med hensyn til senere deltagelse i arbeidslivet. Videre er kombinasjonen med skole og arbeidsdrift viktig for å få til gode kompetansehevede tiltak, der opplæring og arbeidspraksis samtidig, gir et meningsfylt innhold i hverdagen.

Tore deltar i et heltidsskoletilbud utenom fengselet, og deltar derfor ikke i arbeidsdriften. Denne ordningen er et samarbeid mellom skole og kriminalomsorgen, der skolen bidrar til skoleplass og kriminalomsorgen innvilger frigang for deltagelse. Tore har også ved en tidligere soning hatt en lignende ordning, der han fikk en skoleplass i videregående skole, i kombinasjon med en prøveløslatelse. I forkant av slike løsninger ligger det et utstrakt samarbeid mellom skole og kriminalomsorg. Tore har tidligere noe jobberfaring. Skolen har

pratet med Tore om realkompetansevurdering og en praksiskandidatordning, der lang erfaring (5år) i tillegg til eksamen, kan føre frem til fagbrev i et fag. For innsatte med lang soning vil skolen kunne skrive ut arbeidsattest for utførte arbeider i arbeidsdriften, knyttet til et fag, som kan gi avskrivning på praksistiden. På den måten vil arbeidsdriften være en god utnyttelse av soningstiden.

Steinar sier han startet med småjobber i arbeidsdriften i begynnelsen av dommen han nå soner og etter hvert tok fag i skolen. Han har gjennom sitt lange soningsforløp deltatt i arbeidsdrift og skole. Steinar forteller om sin tilnærming til skolen gjennom mestringsopplevelser i arbeidsdriften. Han forteller videre om arbeidsdriften ved Evje avdeling og om jobben han gjør, der han har samarbeidet med lokale håndverkere i flere tilfeller, og «*fått skryt*» som han sier, av arbeidet han har utført. Han har gjennom sine mange kurs kvalifisert seg til å ta stadig nye arbeidsoppdrag i arbeidsdriften.

Nils er fokusert på mest mulig skole, og i et fag som arbeidsdriften har mindre tilbud av. Han har noe sporadisk arbeidserfaring fra før. Han har utbytte av arbeidstreningen i forhold til planlegging av arbeidsoppdrag, samhandling med andre og være i det sosiale fellesskapet som arbeidsdriften utgjør.

Repstad (2012) skriver i sin bok *Sosiologiske perspektiver* om en normsosiologisk tenkemåte der man blant annet søker å legge til rette for å fremme samarbeid i en virksomhet, eller mellom virksomheter. Et godt og nært samarbeid mellom kriminalomsorg og skole er viktig, og en suksessfaktor for god utnyttelse av ressursene.

Samarbeid mellom kriminalomsorgen og andre offentlige etater er også omtalt i straffegjennomføringsloven § 4 der det om forvaltningssamarbeid blant annet står «*Kriminalomsorgen skal gjennom samarbeid med andre offentlige etater legge til rette for at domfelte og innsatte i varetekt får de tjenester som lovgivningen gir dem krav på.*» *Samarbeidet skal bidra til en samordnet innsats for å dekke domfelte og innsattes behov og fremme deres tilpasning til samfunnet* (Straffegjennomføringsloven 2002).

Det er gode muligheter for kombinasjoner av arbeidsoppdrag og skole i fengselet. Dette utnyttes ved å lage kurs rundt konkrete arbeidsoppdrag. For innsatte som generelt har lite jobberfaring, vil arbeidsdriften gi god trening i forhold til mulig jobb senere. En del av arbeidsoppdragene går på samarbeid med lokalt næringsliv og på den måten får de innsatte en naturlig og realistisk tilnærming til arbeidslivet.

Konklusjon hypotese 4

Samarbeid kriminalomsorg og skole gir flere positive effekter, som respondentene indirekte gir uttrykk for. Det er sannsynlig at et godt samarbeidsklima mellom organisasjonene bidrar til økt interesse for kompetansehevende tiltak blant respondentene.

Hypotese fem handler om skolen og hvilken innvirkning skoletilbudene har på deltagelsen. Hypotese seks tar for seg karriereveiledningen og i hvilken grad denne betyr noe for interessen for skolen.

5.2.3 Hypotese 5

Lite skoletilbud medfører mindre deltagelse i kompetansehevende tiltak

I fengslene har man ulike kombinasjoner av skole og arbeidsdrift avhengig av størrelse, muligheter og kompetanse. I kunnskapsløftet er grunnleggende ferdigheter definert som å kunne lese, regne, uttrykke seg muntlig og skriftlig, og kunne bruke digitale verktøy.

Opplæring i grunnleggende ferdigheter som er nødvendige forutsetninger for læring og utvikling i skole, arbeidsliv og samfunnsliv integreres i fagene.

Man vil knytte opplæringen og de kompetansegivende tiltakene, til relevante kompetansemål i læreplanene for aktuelt programområde i kunnskapsløftet.

Ved Evje avdeling går enkelte skoletilbud og kurs kontinuerlig hele skoleåret. Videre arrangeres korte kompetansegivende kurs etter innsattes ønsker og behov. Andre kurs skolen arrangerer er beregnet som mer almendannende, interesse eller hobbypreget.

Ulike program fra videregående skole, arbeidskvalifiserende kurs og det som defineres som andre kurs, utgjør hovedtyngden av opplæringen. Selv om ca 9 % av de innsatte ikke har fullført grunnopplæring er det svært liten interesse blant innsatte for å fullføre denne.

Alternativet blir som oftest arbeidskvalifiserende kurs.

I rapporten *Motiv for utdanning* viser man grunner som kan være til hinder mot å ta utdanning. De klassifiseres som 1 situasjonsavhengige, 2 institusjonelle og 3 disposisjonelle hinder.

Der situasjonsavhengige hinder i forhold til fengselsundervisning kan være tanker om familie, traumer og så stor endring i livssituasjonen at konsentrasjon om utdanning og tanker om skole ikke er aktuelt.

Institusjonelle hinder kan ha å gjøre med at skolen i fengsel ikke tilbyr aktuell utdanning eller at deltagelse i andre program rusmestring hindrer utdanning.

Disposisjonelle hinder har med personers negative holdning til utdanning, ofte henger det sammen med sosio - økonomiske forhold, tidligere erfaring med skole og utdanningsnederlag. Fire av de tretten årsakene flest sier er til hinder for utdanning er:

1. *Soningslengda passar ikkje med utdanning*
2. *Eg føretrekkjer å jobba her*
3. *Opplæringstilbodet som eg er interessert i finst ikkje her*
4. *Eg har ikkje fått nok informasjon om opplæring.*

(Manger m fl 2013 s 35)

Dette er interessant informasjon for skolen, da det er forhold her som kan forbedres. At innsatte velger jobb under soning istedenfor skole, betyr at vi kan markedsføre oss bedre, eller utvikle bedre samarbeide med arbeidsdriften om en kombinasjon av jobb og skole. Videre kan opplæringstilbud være aktuelle for en gjennomgang eller endring. Det vil være vanskelig i et lite fengsel å imøtekomme alle ønsker, men det er rom for endring for å imøtekomme flest mulig. Dette sammen med punkt 4 som gjelder for lite informasjon om opplæring kan defineres som institusjonelle hinder som medfører at en del motiverte personer ikke tar del i utdanning. Det kan også være et situasjonshinder, da det i starten av en soning, eller etter overføring fra andre steder, skjer mye. Man lar seg lett forvirre av alt som skjer, man oppfatter ikke all informasjon ordentlig, og det er ofte i denne tiden informasjon om skole skjer.

Morten forteller at han fortsatte med et fag ved overføring fra lukket avd. I tillegg deltar han bare på de kurs han synes er interessante.

Nils forteller at han etter overføring til Evje avdeling har tatt flere kompetansegivende kurs, og holder på med et fag i programområdet teknikk og industriell produksjon. Han ønsker flere fag, men skolen kan ikke tilby dette. Han kan søke overføring til et annet fengsel som har bedre tilbud, men er redd for å miste de godene han har ved å sone i et fengsel med lav sikkerhet. Han forteller i forhold til skoletilbudet at det negative med lite fengsel er mindre tilbud og færre undervisningstimer. Han forteller videre at det er *«dumt at man må avbryte påbegynt utdanning ved flytting til nytt fengsel, fordi tilbudet ikke finnes i det fengselet man kommer til»*.

Steinar sier han etter overføring fra et stort fengsel oppdaget at skoletilbudet var bedre der han kom fra. Steinar som er uføretrygdet, har i motsetning til de andre ikke samme ambisjoner i forhold til jobb senere, selv om han tanker å ta noen småjobber når han slipper ut. Han forteller at *«jeg tar de kursene som interesserer meg»*.

Tore forteller at han ved overføring fra et annet fengsel var i gang med et fag og fikk undervisning daglig. Ved Evje avdeling fikk han i samme faget, tilbud om to timer undervisning i uka, i tillegg til selvstudier. Han sier *«det er for lite, mange av oss trenger tett oppfølging, det blir for lang tid mellom hver undervisningstime»*. I tillegg fremhever også han overføring mellom fengsler og behandling som problematisk og forstyrrende for opplæringen.

Alle respondentene forteller at de har deltatt på kompetansehevende tiltak av ulike slag, fra korte kompetansegivende kurs til fag fra videregående opplæring, under soning på Evje avdeling. Noen av årsakene til dette er forklart tidligere, under metodekapittelet. I tillegg kan det tenkes at det i noen tilfeller foreligger bekvemmelighetsgrunner, da for eksempel datakurs synes å være mer populært i den kalde årstiden, og utendørs arbeidsoppgaver mindre attraktivt.

Respondentene forteller også at de kun deltar på de kurs de interesserer seg for. Det defineres som institusjonelle hinder av Manger m fl.(2013). Nils og Tore gir uttrykk for at de ikke er fornøyd med skoletilbudet og antall undervisningstimer. Det kan være grunn til å tro at flere velger bort utdanning på grunn av det Tore nevner, at to timer i uka er for lite undervisning, spesielt for elever som trenger tett oppfølging. Der Repstad (2012) beskriver ressurser som en variabel nevnes *tilsynelatende ressursmangel*, om noe som kan ha sin bakgrunn i blant annet feilprioriteringer eller arbeidsmetoder.

Selv om alle respondentene har deltatt i kompetansehevende tiltak, er det på bakgrunn av uttalelsene grunnlag for å tro, at en del innsatte velger og ikke delta i opplæring, fordi tilbudet mangler.

Konklusjon hypotese 5

Ved tolkning av respondentenes svar er det sannsynlig at lite skoletilbud, fører til mindre grad av deltagelse i utdanning og kompetansehevende tiltak.

5.2.4 Hypotese 6

Karriereveiledning bidrar til økt deltagelse i kompetansehevede tiltak

Repstad (2012) skriver i sin bok *Sosiologiske perspektiver* om teknologi som en av organisasjonsvariablene, med det menes blant annet arbeidsmetoder. Et av verktøyene skolen bruker er karriereveiledning, der man søker å hjelpe den enkelte til å se sine muligheter, gjøre valg og motivere for utdanning. Alle innsatte har en historikk i forhold til skole og arbeidsliv, i en eller annen sammenheng. Mange har negative erfaringer med skole, og svært ofte avbrutt skolegangen tidlig i utdanningsløpet. Årsakene til dette er ofte de faktorer som er omtalt tidligere i teksten, som et vanskelig oppvekstmiljø, rus og kriminalitet, manglende oppfølging lite mestringsopplevelser og ulike lærevansker.

Som tidligere omtalt i oppgaven er det i overkant av 50 % av de innsatte som deltar utdanningen (2012). De hyppigste grunnene til å søke utdanning i fengselet er nevnt ved drøfting av hypotese 2. Sammen med de tre motivgrunnene, disse kategoriseres inn i, vil dette nyttig informasjon i skolens karriereveiledningsarbeid.

Motivgrunner

1. *grunnar som har å gjere med endring og meistring av framtida*
2. *sosiale og situasjonsprega grunnar*
3. *grunnar som gjeld kompetansebygging*

(Manger mfl. 2013 s 32)

Respondentene i undersøkelsen har samlet sett liten erfaring med arbeidslivet. Innhold i karriereveiledningen omfatter flere forhold.

Frank Parson regnes for å være en av de store teoretikerne innen karriereveiledning. I 1909 gav han ut boka *Choosing a Vocation* som senere har blitt en av grunnpilarene i det som er blitt kalt trekk og faktorteori. Sveinung Rene Røyland beskriver i hefte «*Valg for livet*» teorien i korte trekk som en tre trinns prosess. Hvor første trinn er å skape en klar forståelse av seg selv, sine egne interesser, ferdigheter, verdier, personlighet, ambisjoner, personlige begrensninger og årsaker til disse. Trinn to er å skape en klar forståelse av arbeidslivet, der man fokuserer på egenskaper som kreves, fordeler og ulemper, og muligheter i ulike yrkesgrupper. Siste trinn er en sunn resonering omkring disse, i forhold til hva som kan være oppnåelig for den enkelte (Røyland 2012 s17).

I intervjuguiden til respondentene var det spørsmål som handlet om samtaler med skolen, kriminalomsorgen, eller andre. Videre om karriereveiledning og utdannings informasjon, og hvilken virkning dette har for valg om deltagelse i opplæringen.

Morten som har sonet flere steder forteller at det varierer fra sted til sted hvor mye informasjon man får, han forteller han hadde samtale med skolen på Evje avdeling ved forrige soning, i tillegg til denne soningen, om skoletilbud og muligheter. Videre forteller han at *«den viktigste årsaken til at jeg tar mye kurs her, er at jeg har en kamerat som også soner her, han deltar i opplæringen og det har trigget meg også til å delta»*. Denne uttalelsen kan kobles til en av grunnene som Manger mfl. brukte i sin undersøkelse der ordlyden var *fordi nokon oppmodar til det og fordi vener går på skule* (Manger mfl. 2013) som har med sosiale og situasjonspregede grunner. Morten forteller videre at han deltar på de utdanningstilbudene han finner interessante. Han forteller videre at han har fått plass på et utdanningstilbud innen sandblåsing og sprøytemaling, og håper på frigang for å kunne delta der. Morten er optimistisk i forhold til jobbmuligheter når han slipper ut, *«jeg har en kamerat i oljebransjen, og tror han kan legge inn et godt ord for meg»*, forteller han.

Nils forteller at han ikke kan huske at noen har påvirket han til å begynne på skole i fengselet. *«Jeg har kommet på det selv»*, forteller Nils. Han sier videre at han har fått hjelp fra skolen til å planlegge utdannelsen. Nils sier han føler seg motarbeidet av fengselet, da han ikke fikk prøveløslatelse, eller frigang for å starte i videregående opplæring. Han har planene klare for videreutdanning ved løslatelse, og har god tro på mulighetene i arbeidslivet senere.

Tore har ved tidligere soning fått hjelp av skolen til å få skoleplass ved en tilpasset videregående skole. I forbindelse med denne soningen har skolen bidratt til et utdanningstilbud som han får frigang for å delta på. Han dagpendler til dette tilbudet, mellom fengselet og skolen. Tore forteller at han har hatt nytte av samtaler med skolen i forhold til karriereveiledning, *«med prat om muligheter innen jobb og utdanning»* sier han. Han fortsetter med å si at *«ingen har påvirket meg til å ta kurs» men «jeg har pratet med min bror som fortalte meg at det er viktig med utdanning, i tillegg har jeg tenkt mye selv»* forteller han. Tore er også positiv i forhold til troen på sine muligheter i arbeidslivet etter soning.

Steinar forteller han tar de kurs som han synes er interessante, han har ikke et planlagt utdanningsløp, og gir ikke uttrykk for å ha blitt påvirket av skolen eller kriminalomsorgen ved den siste del av soningen. Samtidig forteller han om at *«forandringen skjedde i 2005»* da han fikk en tilnærming til skolen, gjennom små steg i arbeidsdriften, der han opplevde mestring,

og etter hvert tok flere fag. Steinar er den av respondentene som er tydeligst på opplevelsen av mestring og bedret selvfølelse som årsaker til utdanning.

Uavhengig av hvilke metoder man bruker for å få til den gode samtalen/veiledningen, må hensikten med karriereveiledningen være at personen som blir veiledet sitter igjen med en følelse av at samtalen har vært *meningsfull*, *begripelig* og at planen videre, er *håndterbar*. Disse begrepene er hentet fra boken *Til den andres beste*, der Hans Inge Sævereid i et kapittel av boken skriver *forutsetning for mestring og endring er en opplevelse av sammenheng* (Botnan Eide mfl. 2008 s 45). Forfatteren hevder at mestringsevnen til den enkelte er knyttet til endring og tilpasning. Det er tre faktorer som er sentrale i denne sammenheng, og som veileder vil man forsøke fremme opplevelsen disse.

Den første faktoren er *meningshelhet*, der hensikten er å gi veisøker en følelse av at det er hensiktsmessig, og viktig å bruke energi på de utfordringer man står overfor. Dersom man lykkes med det, vil det kunne gi reaksjoner som gir grunnlag for økt motivasjon. Deltakelse og engasjement er grunnleggende for å stimulere til motivasjon.

Den andre faktoren *begripelighet*, som i denne sammenheng innebærer forståelse av hva som skjer rundt veisøker. Har man orden og struktur i livet, eller er det bare kaos. Det kan være nødvendig å rydde, sette ting på plass, slik at man kan analysere, og få en oversikt over livssituasjonen til veisøker. Det er hensiktsmessig med tanke på å skape størst mulig forutsigbarhet for veisøker.

Den siste faktoren beskrives som *håndterbarhet*. Det handler om veisøkers opplevelse av å ha tilstrekkelig kapasitet eller ressurser til å mestre de utfordringer vi møter daglig. Det er vanskelig å endre livssituasjon dersom man følger seg overlesset av oppgaver man ikke behersker. Det er viktig for veileder å være bevisst på at veisøker trenger å ha en følelse av belastningsbalanse, som gir en opplevelse av at livet er håndterbart.

Forfatteren skriver videre at mestringsevne innebærer hvilken evne man har til ressursutnyttelse, og med ressurser i denne sammenheng nevnes kunnskaper, sosial støtte, religion, kontroll, tid og så videre. I tillegg til nytenking og kreativitet. Man må finne frem til de mestringsmekanismer som gjør at vi mestrer de utfordringer vi møter daglig.

Veiledning er et samspill, og uavhengig av veiledningsmetode må aktørene være villige til å se det unike i hverandre. Veileder i sin ekspertrolle vil lett kunne falle for fristelsen til å gjøre veisøker til en lytter av våre gode råd. Veileders holdning og tilnærming til veisøker en viktig

forutsetning for den gode samtalen. Veisøker må være villig til å reflektere over egen livssituasjon, og på den måten gi grobunn for endring (Botnan m fl. 2008).

Nils og Tore forteller om positive erfaringer med skolen i forhold til synliggjøring av muligheter innen utdanning og jobbmarkedet, peke på ulike veier til målet. Det er en del av arbeidet til karriereveilederen å forklare disse mulighetene. Ingen av respondentene nevnte samtale med skolen som utløsende faktor for deltagelse i kompetansegivende tiltak. Morten nevner kameraten som utløsende faktor, Nils sier han har kommet på det selv, Tore refererer til broren, samt at han har tenkt mye på det selv.

Konklusjon hypotese 6

Karriereveiledning synes nyttig i forhold til avklaring, og veiledning om muligheter og begrensninger i skolevalg. Mens karriereveiledning i forhold til å skape engasjement, og vilje til endring synes ikke å tilstede i samme grad. Basert på uttalelsene fra respondentene vil karriereveiledning i mindre grad bidra deltagelse i kompetansehevende tiltak.

5.3 Utdanningsønsker fra innsatte

Bakgrunnen for undersøkelsen er å få frem ulike forhold som fremmer eller hemmer deltagelse i kompetansehevende tiltak. I tillegg omfatter problemstillingen også spørsmål om hvilke type utdanning man ønsker. Hvilke utdanningstilbud og kurs vil kunne bidra til økt motivasjon for deltagelse og endring?

Det er i oppgaven beskrevet mange forhold som kan påvirke ønske om utdanning. Alder, tidligere utdanning og soningstid er enkeltfaktorer som virker inn. I rapporten *Utdanning, arbeid og kompetanse* står det videre at i forhold til alder viser det seg at yngre innsatte er mest opptatt av grunner som er knyttet til å ta eksamen eller forbedre karakterer. Som igjen er knyttet til bedre jobbmuligheter etter løslatelse. Videre er det i aldersgruppene under 45 år man finner de fleste deltakere i utdanningstilbud. Noe som kan forklares med at yngre innsatte i mindre grad enn eldre har utdanning fra før. Og at når man når en viss alder får man en viss distanse til utdanning. (Eikeland m fl 2013 s19).

I forhold til soningstid er det flest innsatte med kort soningstid, det vil si under 3 mnd som oppgir ønske om kurs i kategorien andre kurs. Kurs i denne kategorien vil ofte være kortere kompetansegivende kurs som gir en kompetanse som synliggjøres i form av kursbevis og

sertifikater. Dette vil være kurs som truckførerkurs som vil kunne gi grunnlag for søknad om jobb direkte (Eikeland m fl 2013).

I fengselsundervisningen har det i mange år vært fokus på allmenne, økonomiske og administrative fag. I rapporten *Utdanning arbeid og kompetanse* om nordmenn i fengsel, finner man det at i 2006 var nesten to tredjedeler av skoleplassene i disse fagene. (Eikeland mfl 2013) Nyere undersøkelser viser at 3 av 4 menn ønsker yrkesfaglige utdanninger, i tillegg gir mange uttrykk for ønske om kortere kompetansegivende kurs (Eikeland mfl 2013).

Dette får støtte i den fylkeskommunale *Plan for opplæring innen kriminalomsorgen 2011 – 2015*. Der det heter at *Det bør i økende grad tilbys korte kompetansegivende kurs innen yrkesfag for innsatte, helst i kombinasjon med arbeid i fengselet* (Aust Agder fylkeskommune 2011).

Morten gir uttrykk for at han har lyst til å komme seg ut i arbeidslivet uten å bruke for mye tid på utdanning. Han forteller at å gå i et ordinært videregående skoleløp er lite aktuelt. Han tenker på en yrkesfaglig utdanning, eller kompetansegivende kurs som kan gi grunnlag for en jobb. Ønsket hans er en jobb i oljebransjen.

Steinar har en lang soning bak seg og har deltatt i ulike utdanningstilbud. Det siste året har det vært kompetansegivende kurs som har opptatt Steinar. Dette er kurs av kortere varighet gjerne i kombinasjon med ulike arbeidsoppdrag.

Nils har også vært innom forskjellige utdanningstilbud. Han har tidligere sonet dom i større fengsel med skole knyttet til ulike utdanningsprogram, som også omfatter fellesfag. Nils har tatt flere kortere kompetansegivende kurs, men ønsker primært skolegang i ordinær videregående skole med yrkesfaglig program. Han søkte og fikk skoleplass inneværende skoleår, men fikk ikke prøveløslatelse eller frigang for å starte utdanningen. Han er innstilt på å gjøre et nytt forsøk neste skoleår, og i mellomtiden tar han programfag og fellesfag tilhørende utdanningsprogrammet han senere vil søke på. Et slikt utdanningsløp er normalt 2 år i skole og 2 år som lærling i bedrift før fagbrev.

Tore har under soning tatt flere kompetansegivende kurs. Han fikk ved avslutning av forrige soning en plass ved en videregående skole, i kombinasjon med prøveløslatelse. Han fullførte ikke denne utdannelsen. Tore har under siste soning deltatt i et opplæringstilbud som nå er

avbrutt på grunn av et behandlingsopplegg i 18 uker. Han tenker å videreføre kurset etter behandlingen.

Respondentene ser ikke for seg lange utdanningsløp. Tre av respondentene er i en alder der de ser jevnaldrende og tidligere kamerater som har klart seg. Noen av disse er i dag etablert med familie og jobb. Tore har kjæreste som han har planer om å flytte sammen med, og vil ut i arbeidsmarkedet raskt. Nils og Morten har tanker om kortere utdanning og jobb etter soning. Steinar er interessert i ulike kurs for å lære seg *litt om alt*, og vil forsøke å få småjobber han kan kombinere med uføretrygden sin, etter soning.

Konklusjon utdanningsønsker

Svarene fra respondentene i denne undersøkelsen gir støtte til det som har fremkommet i tidligere undersøkelse, der yrkesfaglig utdanning, og kortere kompetansegivende kurs er ønskede kompetansehevende tiltak blant innsatte.

Kapittel 6 Oppsummering

6.0 Oppsummering og avsluttende vurdering

I dette kapittelet oppsummerer jeg, og forsøker å forklare resultatene av hypotesene. I hvilken grad kan jeg se en sammenheng mellom årsak – virkning. Dette vil gi meg indikasjoner på i hvilken grad jeg har klart å besvare problemstillingen, som var:

Hva hemmer og hva fremmer innsattes ønske om kompetanseheving i Arendal fengsel Evje avdeling og hvilke skoletilbud er ønsket.

I tillegg beskriver jeg tiltak, eller satsingsområder jeg mener kan bidra til å øke antall deltakere, og kvalitet i skolens virksomhet. Til slutt skriver jeg om tema som kan være aktuelt for videre forskning.

6.1 Sammendrag av hypoteser og utdanningsønsker

Nedenfor er en oversikt som viser hypotesene, samt variablene og hvilken forklaringskraft jeg mener analysen og drøftingen gir

Hypotese	Variabel	Forklaringskraft
Hypotese 1	Levekår	Svak forklaringskraft
Hypotese 2	Motivasjon for endring	Sterk forklaringskraft
Hypotese 3	Slutten av soning	Moderat forklaringskraft
Hypotese 4	Samarbeid skole, krim	Moderat forklaringskraft
Hypotese 5	Skoletilbud	Sterk forklaringskraft
Hypotese 6	Karriereveiledning	Moderat forklaringskraft

I valget av problemstilling hadde jeg tanker om hva jeg kom til å finne. Derfor valgte jeg å bruke hypoteser i forsøket på å belyse disse forholdene. For hypotesene i tabellen konkluderer jeg med varierende grad av forklaringskraft. Alle respondentene har fellestrekk, der de havnet på skråplanet tidlig, med tidlig rusmisbruk og kriminalitet. Levekårsproblemer i samfunnet, er ofte knyttet til mindre deltagelse i utdanning, drop out problematikk og andre utfordringer. Jeg hadde forventninger om å finne forhold knyttet til levekår som påvirket deltagelse i utdanning negativt, da man kjenner til at slike forhold ofte medfører motvilje mot skole og utdanning. Gjennom intervjuene utalte respondentene seg om ulike utfordringer og erfaringer knyttet til oppvekst og levekår. Tilbakemeldingene fra respondentene viser imidlertid at

interessen for utdanning i fengsel, ikke følger samme mønster som i samfunnet for øvrig. Levekårsproblemer ser ikke ut til å ha påvirkning på deltagelsen i opplæring under soning, blant respondentene. Andre undersøkelse (Manger m fl 2013) finner at gruppen med *lærevansker* i større grad enn andre deltar i opplæringen. Det samme viser funn i denne undersøkelsen. Årsaken til større grad av deltagelse for respondentene synes blant annet å ha sin bakgrunn i, økt tro på seg selv, mestringsopplevelser, man har medelever med samme utfordringer og opplæringen skjer i en annen form. Det at man er i et annet miljø, et rusfritt miljø, med en fast struktur og krav til aktivitet kan også være et insitament til utdanning.

At ønske og motivasjon for endring var tilstede hadde jeg en formening om, da jeg har regelmessige samtaler med denne elevgruppen. Det som fremheves som viktige motivasjonsfaktorer for endring er i stor grad omgivelsene med familie og venner, som har klart seg bra. Mestring og bedret selvbilde er sentrale faktorer som blir nevnt og kan bidra til videre fremdrift. Endring i livssituasjonen, der etablering med kjæreste og bolig nevnes er kjente vendepunkt for mange innsatte. Behandling for rusproblemer, der man kommer ut av «tåka» med ønske om en ny retning blir fremhevet. Likedan går tanker om fremtiden igjen som forklaring på motivasjon for endring. Så viser det seg likevel, at selv om motivasjonen for endring er tilstede under soning, ser man at det kan være vanskelig å gjennomføre de gode hensikter. Tilbakefall til gamle miljøer, rus, kriminalitet og ny soning skjer altfor ofte. Overgangene mellom løslatelse, til utdanning, jobb eller annet tiltak, er derfor en av de store utfordringene.

Her er samarbeidet mellom kriminalomsorgen, skolen og andre etater sentralt. De gode intensjonene om samarbeidet kommer til uttrykk i flere sentrale, regionale og lokale planverk. Samarbeidet omfatter mange ulike etater og utfordringen er å få ting til å skje på riktig tid og i riktig rekkefølge. Utøvelsen av samarbeidet lokalt, i Arendal fengsel Evje avd er etablert og gir positive resultater. Samarbeidet kommer blant annet til uttrykk ved kombinasjoner av skole og arbeidsdrift, og i tiltak der opplæringen skjer eksternt.

Skoletilbudet som er utarbeidet innenfor tildelte rammevilkår, skal sikre et godt tilbud med god kvalitet. Her hadde jeg en mistanke om at ønskene gikk utover eksisterende skoletilbud. Tre av respondentene gir tydelig uttrykk for manglende skoletilbud, for få timer med undervisning i fellesfag. De har ønsker om fag som skolen ikke har i dag. Flere sier de bare deltar i de kurs de synes er interessante, noe som kan forstås slik at enkelte av skolens tilbud

treffer respondentene, men de ønsker flere fag og undervisningstimer. Dette er institusjonelle hinder som må forbedres for å øke tilgangen av elever.

Karriereveiledningen er et viktig verktøy i rekrutteringen av elever. Forventningene mine til resultatet av undersøkelsen på dette punktet var nok i overkant store. Veiledningsdelen som handler om faktaopplysninger, der utdanningsvalg og muligheter er tema, gir respondentene positive tilbakemeldinger på. Sannsynligvis vil enkelte delta på skolen, nettopp fordi de har fått informasjon om mulige utdanningsveier de ikke visste om. Derimot nevner ingen karriereveiledningssamtaler som utløsende faktor for deltagelse i utdanning. Det betyr at motivasjonsprosessen der man søker å skape en indre motivasjon og driv, kan bedres. Her forteller respondentene om andre i nære relasjoner, eller seg selv, som utløsende faktor for deltagelse i skolen.

Utdanningsønsker

Av utdanningsønsker er det yrkesfaglig utdanning og kortere kompetansegivende som er mest etterspurt. I forhold til konkrete tilbud respondentene ved Evje avd ønsker, er det blant annet innen programområde i videregående skole Teknikk og industriell produksjon, og fellesfag på videregående nivå de opplever mangelfullt. Evne og selvdisciplin knyttet til selvstudier er vanskelig for flere, slik at økt timetall, og tettere oppfølging er ønskelig. Respondentene er i en alder der de ikke ser for seg lange utdanningsløp, og gir direkte og indirekte uttrykk for at det haster med å komme seg i jobb, og få etablert seg i samfunnet slik de ser mange av sine jevnaldrende har klart.

6.2 Hva skal til for å øke deltagelsen i skolen

Samarbeid

Skolens målsetting er å øke antall deltagere i skolens tilbud. For å oppnå dette er det flere muligheter. For det første vil det gode samarbeidet med kriminalomsorgen/arbeidsdriften være en suksessfaktor, der skolen kartlegger de innsatte i forhold til skole historikk, ønsker og interesser. Og kriminalomsorgen tar hensyn til dette, og prioriterer innsattes ønske om deltagelse i skolen fremfor deltagelse i arbeidsdriften, i de tilfeller de ikke kan kombineres.

For ikke å forstyrre et utdanningsløp bør man unngå flytting av innsatte, som er i gang med utdanning, med mindre det er påkrevd. Videre kan vi bedre samarbeidet mellom institusjonene, få bedre informasjonsflyt i forhold til oppfølging av den enkelte, dersom de må flyttes. En større bruk av frigang, der elevene hospiterer i ordinære videregående skoler, eller i

bedrift på dagtid er løsninger som gjennom et godt samarbeid vil gi positive effekter, for den innsatte.

Skoletilbud

Det andre satsingsområdet jeg vil trekke frem er skoletilbudet. Det gode samarbeidet ligger også til grunn for vellykket utvidelse av det. Skoletilbudet kan videreutvikles ved en økt samkjøring av arbeidsoppdrag og undervisning. Der læreren er med i felten og bygger kurs rundt konkrete arbeidsoppdrag. Oppføring av byggverk, rehabilitering, vedlikehold av bygningsmassen som er vanlige oppgaver for arbeidsdriften, omfatter mange kompetansemål knyttet til læreplanene i byggfagene. Slike prosjekter er gjennomført med godt resultat.

Kombinasjoner av arbeid og skole kan utvikles enda mer enn hva er tilfelle i dag, og kan omfatte flere fag. I tillegg vil man kunne trekke inn grunnleggende ferdigheter, knyttet til disse fagene. For å få til dette kan man til en viss grad omprioritere tilgjengelige ressurser. Det kan skje med innføring av andre fag, men da på bekostning av eksisterende fag. I dag har man ikke tilgjengelig lærerkompetanse til å tilby eller utnytte alle de felt arbeidsdriften arbeider med, og heller ikke økonomiske ressurser.

Man vet med sikkerhet at det er ønske om utvidet skoletilbud og flere yrkesfaglige programområder. Det kommer frem i samtaler med de innsatte og skolen, noe som også kriminalomsorgen/arbeidsdriften registrerer i sine samtaler. For fellesfagene er det samme tilfellet, her har man ikke nok ressurser til å dekke nok timer i undervisningen. De innsatte har behov for tett oppfølging i fellesfagene og tilbudet er i dag for dårlig. Økt bruk av frigang for deltagelse i ordinær videregående skole vil være en god løsning, da man i stor grad vil kunne få de fag man ønsker. Her er det for øvrig flere kriterier som må oppfylles, før frigang kan innvilges. Videre må man bli bedre på overgangene fra elev i fengselsskolen, til elev på utsiden. Og ikke minst synliggjøre for innsatte, at slike ordninger er mulige. Innsatte med korte dommer, vil da kanskje se nytten av å starte en utdanning, dersom de vet at den kan fullføres etter soning. Det er videre nødvendig med en helhetstenkning, der man i et ønsket scenario kan ta imot elever fra andre fengsler, videreføre påbegynt utdanning på en god måte, og avlevere videre til utdanningssystemet ved løslatelse.

Karriereveiledning

For det tredje er karriereveiledningen et viktig verktøy i rekruttering av nye elever. Alle nyinnsatte får en samtale med skolen, der skolen presenteres med de muligheter som finnes. Videre kartlegges hver enkelt i forhold til ønsker og behov. Det betyr at karriereveiledningen

omfatter to hoveddeler. Den ene delen der informasjon om utdanning, kurs, realkompetansevurdering, med muligheter og begrensninger. Det er nyttig for mange som her får synliggjort ulike veier til utdanningsmålet.

Den andre delen av karriereveiledningen, motivasjonsdelen er mer omfattende og tidkrevende. Undersøkelsen gav klare tilbakemeldinger om at motivasjon for endring var tilstede. Det er et godt utgangspunkt for videre samtaler. For innsatte som ikke har konkrete planer, er det en prosess der man må gjennom flere stadier. Skolevegring og negative erfaringer fra tidligere opplærings situasjoner vil være forhold mange innsatte bringer med seg. Videre er psykososiale problemstillinger utfordrende, og kan krever kompetanse hvor det kan være hensiktsmessig og samarbeide med andre instanser. Helse er på lik linje med skole en importert tjeneste i fengselet. Og et tettere samarbeid her vil kunne bidra til en mer helhetlig forståelse for den innsattes situasjon. Slike prosesser vil kunne kreve flere samtaler over tid, hvor det kan etableres et forhold basert på tillit og forståelse for egen situasjon. Det vil sannsynligvis være et potensiale for økt ønske om kompetansehevende tiltak, dersom man får denne delen av karriereveiledningen til å fungere bedre. Videre vil gruppesamtaler med tema om kompetansehevning og endring, kunne være en introduksjon til å starte en prosess som kan føre til større fokus på utdanning.

6.3 Hva kan være aktuelt å forske videre på?

I nordisk ministerråd sin utgivelse *Å lære bak murene* (2003) skriver Inger Marie Fridhov et kapittel om kriminalitetsforebygging på kort og lang sikt. Der heter det blant annet «*de to største rehabiliterende og forebyggende tiltak i fengsel i Norden har vært og er tilbud om arbeid og skole. I hvilken grad deltakelse i disse aktivitetene har bidratt til å hindre tilbakefall til ny kriminalitet vet vi egentlig lite om*» (Nordisk ministerråd 2003 s 228)

Generelt er overgangene mellom soning og løslatelse svært sårbare for de innsatte/løslatte og involverer mange instanser som kriminalomsorgen, skolen, NAV, friomsorgen, ulike organisasjoner og tiltak. Det er store utfordringer knyttet til samarbeid, og en god prosess og for å ivareta den enkelte best mulig. Et interessant tema for videre forskning vil være i hvilken grad utdanning i fengselet, påvirker muligheter for jobb etter avsluttet soning.

Litteraturliste

- Asbjørnsen, Eikeland, Manger 2011, *Innsatte i norske fengsel, Leseferdigheter og oppmerksomhet*, Bergen, Fylkesmannen i Hordaland
- Asmervik S, Ogden T, Rygvold A.L 2001 *Innføring i spesialpedagogikk* Oslo Gyldendal Norsk forlag
- Aust Agder fylkeskommune 2011 *Plan for opplæring i kriminalomsorgen 2011 – 2015* AAFK Arendal
- Bakke 2011 *Kriminalitetens kostnader* Politihøgskolen PHS forskning Oslo
- Bauman, Zygmund 1998 *Work, Consumerism and the New Poor*. Buckingham: Open University Press
- Blau, Peter: 1964 *Exchange and Power in social life*, Wiley, New York
- Botnan Eide Solveig, Grelland H, Kristiansen A, Sævareid H I, Grelland Aasland D 2008 *Til den andres beste* Oslo: Gyldendal Norsk forlag
- Brodtkorb Elisabeth, Rugkåsa M 2009 *Mellom mennesker og samfunn* Oslo Gyldendal akademisk
- EGGE, Barland, Ekne Ruud, Haaland 2008 Rapport *Kriminalitetsforebygging blant barn og unge i storbyene* Oslo Norsk institutt for by- og regionforskning
- Eikeland, Manger, Asbjørnsen 2013, *Nordmenn i fengsel, Utdanning, arbeid og kompetanse*, Bergen, Fylkesmannen i Hordaland
- Esping-Andersen, G mfl. 2002 *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University State
- Friestad C, Skog Hansen I. L 2004 *Levekår blandt innsatte* Oslo, FAFO
- Fylkenes informasjonstjeneste for søkere til videregående skole 2014-2015 *Vil bli noe!* Pedlex Norsk skoleinformasjon
- Fylkesmannen i Hordaland 2014 *Landsoversikt* hentet 29.08.2014 fra http://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMHO/Oppl%c3%abring%20innanfor%20kriminalomsorga/Rapportering/Visualisering/Dashboard_2013_1.html
- Fylkesmannen i Hordaland 2013 *Opplæring innanfor kriminalomsorga* Tilstandsrapport del1 hentet fra <http://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMHO/Oppl%c3%abring%20innanfor%20kriminalomsorga/Rapportering/Rapportering%202013/Tilstandsrapport%202013%20del1.pdf?epslanguage=nn>
- Jacobsen, Dag Ingvar 2005 *Hvordan gjennomføre undersøkelser?* Kristiansand S Høyskoleforlaget AS

- Jacobsen, Thorsvik 2013 *Hvordan organisasjoner fungerer 4utgave* Bergen: Faktabokforlaget
- Kaufmann G, Kaufman A 1998 *Psykologi i organisasjon og ledelse* Bergen Faktabokforlaget
- Kramp, P. m.fl. (2003), *Rusmiddelundersøgelsen*. København: Justitsministeriet, Direktoratet for Kriminalforsorgen
- Kriminalomsorgen 2014 *Utenlandske innsatte* hentet 01.10 2014 fra <http://www.kriminalomsorgen.no/utenlandske-innsatte.237881.no.html>
- Kriminalomsorgen 2014 *Type fengsel og sikkerhet* hentet 01.10 2014 fra <http://www.kriminalomsorgen.no/type-fengsel-og-sikkerhet.237877.no.html>
- Kriminalomsorgen 2014 *Rusmestringsenheter* hentet 08.10.2014 fra <http://www.kriminalomsorgen.no/rusmestringsenheter.253069.no.html>
- Kriminalomsorgen 2014 *Organisering* hentet 02.10.2014 fra <http://www.kriminalomsorgen.no/om-kriminalomsorgen.237840.no.html>
- Kriminalomsorgen 2014 *Om Kriminalomsorgen* hentet 02.10 2014 fra <http://www.kriminalomsorgen.no/om-kriminalomsorgen.237840.no.html>
- Kriminalomsorgen 2014 *TAFU* hentet 02.10.2014 fra <http://www.kriminalomsorgen.no/positiv-evaluering-av-tafu-prosjektet.5327281-237613.html>
- Langelid 2014 *Skolehistorien* Den 16 Nordiske konferansen for fengselsundervisning København 2014.
- Manger, Eikeland, Toth, Asbjørnsen 2013 *Nordmenn i fengsel, Motiv for utdanning*, Bergen Fylkesmannen i Hordaland
- Martinussen, Willy 1988 *Solidaritetens grenser* Oslo Universitetsforlaget
- Moxnes, Paul: 1998 *Angst og organisasjon*, Oslo Gyldendal
- Nilsson, A. og H. Tham 1999, *Fångars levnadsförhållanden*. Norrköping: Kriminalvårstyrelsen
- Nordisk ministerråd 2003 *Å lære bak murene* København TemaNord
- Perrow, Charles 1965 *Hospitals: Technology, Goals and Structure* I J. March (red): Handbook of Organizations Chicago Rand Mc Nally & co
- Repstad Pål 2012 *Sosiologiske perspektiver* Oslo Universitetsforlaget
- Skardhamar, T. 2002, *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo
- Stortingsmelding nr 27 2004 - 2005 Om opplæring innenfor kriminalomsorgen «Enda en vår» Utdannings og forskningsdepartementet, Oslo

Stortingsmelding nr 37 2007-2008 *Straff som virker- mindre kriminalitet – tryggere samfunn* (kriminalomsorgsmelding) Det kongelige justis og politidepartement, Oslo

Straffegjennomføringsloven 2002 *Lov om gjennomføring av straff mv* hentet fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21#KAPITTEL_5

Sveinung Rene Røyland 2012 *Valg for livet* Oslo Pedlex

Udir 2014 *Grunnleggende ferdigheter* hentet 02.10.2014 fra <http://www.udir.no/Lareplaner/Grunnleggende-ferdigheter/>

Underlid, K 2005 *Fattigdommens psykologi: oppleving av fattigdom i det moderne Norge* Oslo: Samlaget

van Oorschot, Wim and Halman, Loek 2000 *Blame or fate, Individual or Social? An international Comparison of Popular Explanations of Poverty, European Societies* 2 (1) 1-28.

Weber, Max 1971 *Makt og byråkrati* (utk på tysk 1922) Oslo Gyldendal

Vedlegg 1

Intervjuguide

Innledning:

Det er tidligere gjennomført landsomfattende spørreundersøkelser i forhold til hva som var årsaken/grunnen til at innsatte i norske fengsel tok utdanning under soning. Undersøkelsen omfattet alle typer soningsforhold/fengsel, samt ulike typer dommer/varetekt.

Undersøkelsen dette intervjuet dreier seg om, er i forhold til hva som fremmer/bidrar til utdanning og hva som hemmer, er til hinder for utdanning under soning ved Arendal fengsel avd Evje. Intervjuet gjennomføres fortrinnsvis med innsatte som har rett til opplæring, ungdoms, eventuelt voksenrett, da dette er de prioriterte gruppene.

Hensikten med undersøkelsen er å finne ut hvilke forhold ved den enkelte informant, hvilke forhold ved kriminalomsorgen, og hvilke forhold ved skolen som kan forklare interessen for utdanning/kompetanseheving.

Videre vil man kunne bruke opplysninger som kommer frem, og analyser som blir gjort, til å gjøre skoletilbudet best mulig for elevene.

Informant:

Dato:

Alder:

Soningstid totalt:

Soningstid ved avd Evje:

Antall soninger tidligere

Påbegynt utdanning før du kom til Evje:

Registrerte lærevansker/diagnoser:

Høyeste gjennomførte utdanning:

Annet:

Spørsmål:

Individ

- 1 Vil du fortelle litt om din oppvekst?** (faktorer kan være bygd, by, familie, venner, interesser, positive, negative opplevelser, rus, krim.)

Skole

- 9 Har samtaler med skolen/lærere/medinnsatte bidratt til å bringe deg nærmere skole/arbeidsliv?** *(faktorer kan være hjelp til realkomp.vurd, hjelp med søknad til skole, jobb, karriereveiledning, nav, etc)*

10 *Skole/individ*

- Har antall deltakere på kurs/utdanning noe å bety for om du vil ta utdanning?**
(faktorer som kan påvirke kan være ulike lærevansker, tidligere erfaringer med skole)

Individ

- 11 Hva får deg til, ikke å delta i noen av skolens kompetansehevende tilbud, mens du soner?**

Individ

- 12 Tenker du å fortsette med kurs/utdanning etter løslatelse, eller flytting til overgangsbolig?** *(påbegynt utdannelse under soning, jobbmuligheter,)*

Individ

- 13 Hvilke tanker gjør du deg om dine muligheter i arbeidslivet etter soning?**

Vedlegg 2: Informasjon til respondentene

Undersøkelse om kompetanseheving i Arendal fengsel avd Evje -skoleavd

Bakgrunn/ formål

Det er gjennomført spørreundersøkelser på landsbasis hvor motiv og grunner for å ta utdanning i fengsel, er undersøkt. Det er spørreundersøkelser som er gjennomført ved store og små fengsler, med høy og lav grad av sikkerhet, kort og lang soningstid.

Undersøkelsen jeg skal gjennomføre, er en del av en mastergrad, og har som formål å undersøke hva som fremmer/bidrar til utdanning og hva som hemmer, er til hinder for utdanning under soning ved Arendal fengsel avd Evje.

Jeg ønsker å gjøre en lokal undersøkelse ved Arendal fengsel avd Evje basert på intervjuer, for å finne ut hva faktorer som primært er knyttet til individ og skole betyr for deltagelse i kompetansegivende tiltak. Jeg trekker også inn kriminalomsorgen, der vi har overlappende interesser, som f eks arbeidsoppdrag i kombinasjon med kurs.

Videre hvilke typer kurs/utdanning som er ønsket lokalt, hvorfor man deltar, og hvorfor man ikke deltar i kompetansehevende tiltak.

Undersøkelsen baserer seg på intervju av 4 innsatte i tidsrommet sept 2014 – okt 2014. Hvert intervju antas å vare 1-2 timer

Hensikten med undersøkelsen er å finne svar som skolen kan bruke til å kunne motivere flere til å ta utdanning/kompetanseheving.. Videre at skolen bedre kan tilrettelegge/tilpasse kursene i tråd med ønskene til elevene.

Det er frivillig å delta i undersøkelsen og man kan når som helst trekke ditt samtykke, uten å oppgi noen grunn. Det er kun forsker og veileder som har tilgang til datamaterialet. Datamaterialet oppbevares nedlåst. Datamaterialet makuleres når oppgaven er godkjent.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Samtykkeerklæring:

Informasjon om innhold og gjennomføring av undersøkelsen er gitt ovenfor.

Navn:..... samtykker i å delta i undersøkelsen basert på intervju, som forklart ovenfor.

Samtalen kan tas opp på bånd.

Intervjuet er planlagt gjennomført i løpet av høsten 2014.

Sted:

Dato:

Underskrift deltaker

Underskrift forsker

Vedlegg 3

Gjengivelse av intervjuene

Respondent nr 1

Morten er 21 år og soner en dom for vold og ran, han har sonet til sammen 27 mnd i fengsel, han har 6 dommer fra 2009 og soningstid for den siste dommen er 7 mnd. Morten har fortsatt ungdomsrett i forhold til opplæringsloven.

Morten har jeg hatt samtale med ved en tidligere soning. Morten er oppvokst i en by, med mor og 2 søsken. Jeg er yngstemann i familien og familiens sorte får, sier han og smiler. Mor er totalavholds, søster og bror har hatt en normal oppvekst og lever i dag et liv med jobb og skole. De har ingen tilknytning til kriminalitet, og har et normalt forhold til rus, ifølge Morten. Jeg begynte med rus og kriminalitet i 12 – 13 årsalderen, sammen med jevnaldrende kamerater forteller han. Det begynte med alkohol og hasj, senere piller og kokain.

Vi var en guttegjeng, mange av kameratene mine var barnevernsbarn, vi gjorde mange kriminelle handlinger, det gikk på fysisk vold, ran, trusler, vinningsforbrytelser og stoff, kjøp og salg. Kanskje du husker det fra media? sier han, det var en del skriving i avisene om oss i denne perioden. Vet ikke helt hvorfor det ble slik. Jeg bodde hos mor, hun «gav opp» da jeg var i 16 årsalderen, bodde allikevel hjemme til jeg ble ca 18 år, da jeg sonet min første dom. Jeg flyttet for seg selv da jeg slapp ut som 20 åring. Jeg soner en ny dom nå, og har pr dd ikke bolig. Forholdet til mor i dag er slik at vi kan prate sammen, men vi har lite kontakt, jeg har også svært liten kontakt med mine 2 søsken, sier han. Når jeg nå slipper ut etter siste dom, må jeg finne et sted å bo. Det er viktig at jeg får noe å fylle tiden med slik at jeg ikke havner tilbake i samme miljøet, da er det samme lekse om igjen.

Da jeg spør om tidligere skolegang forteller han at han har fullført grunnskole, og startet på videregående, vg1 bygg og anleggsteknikk, men sluttet ganske raskt. Jeg har ADHD, og ble medisinert fra ca 6 klasse, men solgte ofte medisinene til andre for å få penger, fortsetter han. Jeg var slem på skolen som han selv kaller det, både mot lærere og medelever, var «kleptoman» i SFO, og det eskalerte bare etter hvert. Jeg kan ikke forklare årsaken til av det ble slik, det skjedde bare. Morten ville ikke ha spesialundervisning på skolen, og var på mange måter skolens skrekk, sammen med kameratene sine. Jeg har liten jobberfaring, kun noen få strøjobber av meget kort varighet. Jeg bruker ikke medisiner i dag, er ikke så hyper lenger i oppførselen, det går mer på tankekjør og vanskeligheter med konsentrasjon, kan falle helt ut i perioder der tankene flyr av sted, vet ikke om læreren, her på skolen merker det, sier

han.

Selv om jeg har ADHD og dysleksi har det ikke hadde avgjørende effekt for interesse for utdanning, men det har nok påvirket oppførselen min på skolen. Jeg har ingen spesielle negativ tanker eller opplevelser om tidligere skolegang, annet enn at jeg forårsaket mange problemer for andre med min oppførsel, forteller han.

Flere i den tidligere kameratflokket har nå sluttet med kriminalitet, har fått seg jobber, kjøpt leilighet og blitt streite. Vi er kun noen få igjen, det er mindre kriminalitet og rus nå enn før, jeg ser mer behov for opplæring nå, for jeg vil gjerne få meg en jobb i «Nordsjøen», og reise i friperiodene. Er klar over at friperiodene kan være risikofylte i forhold til rus. Jeg deltar på rusmestringsprogrammet her mens jeg soner og føler jeg har kontroll på det, bortsett fra at jeg tenker mye på hasjen og den rusen jeg får av den. Jeg føler jeg nå har tatt tak, og startet et utdanningsløp. Jeg holder på med samfunnsfag, som jeg begynte på der jeg sonet før jeg kom hit. Tar i tillegg noen kompetansegivende kurs her på Evje. Jeg har sløst bort mye tid, og har tenkt på å starte i videregående utdanning, men er usikker på om det er det rette. Det blir stor aldersforskjell i forhold til medelever. Når jeg soner, synes jeg det er ok å bruke tiden til noe fornuftig, som skole.

I forhold til valg av skoletilbud ønsker jeg videregående yrkesfaglige kurs og kompetansegivende kurs, da dette er målrettet i forhold til jobb senere. Jeg kan pr i dag ikke tenke meg å bruke mange år på utdanning. Jeg ønsker med truckkurs, stillaskurs og kurs i overflatebehandling. Jeg har plass på et utdanningstilbud innen sandblåsing og sprøytemaling, håper å få frigang til å delta der. Ellers er det noe som heter «ny start» og «kursiv» tror det er noen utdanningsmuligheter der, skal sjekke det ut, forteller han.

Jeg har sonet på 5 forskjellige steder, det varierer mye fra sted til sted med tanke på informasjon om skoletilbud, noen steder er det bra informasjon, andre steder er det ikke bra. På Evje kan jeg ikke huske jeg fikk informasjon fra kontaktbetjent, men jeg hadde samtale med skolen nå, og ved forrige soning.

Soningen min i åpent fengsel betyr at dommen nærmer seg slutten og jeg vil gjerne få med meg så mye som mulig av kurs før jeg slipper ut. Det er greit å bruke tiden til noe nyttig, når man først er her. Evje fengsel er lite, og det er ikke så stort tilbud her som i de større fengslene, med de tilbudene som er her er bra, sier han.

Den viktigste årsaken til et jeg tar skole her, er at jeg har en kamerat som også soner her, han deltar i opplæring og det har trigget meg også til å delta.

Når jeg har bestemt meg for å ta kurs, betyr det ingenting for meg om hvor mange som deltar, jeg må tenke på meg selv. Jeg kan bli litt hyper innimellom og trenger noen pauser, men det er de vant til. Jeg deltar bare på de utdanningstilbudene jeg synes er interessante. Når jeg velger og ikke delta på kurs, er det fordi kurset ikke interesserer meg, eller at jeg ikke kan, fordi det er på samme tid som rusmestringsprogrammet, sier han.

I forhold til jobbmuligheter senere tror jeg de er gode. Jeg har en kamerat som jobber i oljebransjen, og tror han kan legg inn et godt ord for meg. Drømmen er å få fagbrev, en jobb offshore, og reise i friperiodene. Er klar over at god lønn og mye fri kan være en utfordring med tanke på min situasjon.

Respondent nr 2

Nils er 25 år og soner en dom på 4 år for flere voldtekter. Dette er hans første soning, han ble overført til avd Evje februar 2014. Han fikk avslag på prøveløslatelse i august.

Nils har jeg hatt samtaler med tidligere i forhold til karriereveiledning og i forbindelse med søknad til en ordinær videregående skole. Nils forteller han er oppvokst i en by sammen med mor, far og 5 eldre søsken. Mor var hjemmeværende, faren var i arbeid, men slet «litt» med alkohol og spilleproblemer ifølge Nils. De andre søsknene har i dag jobb, eller går på skole og lever nokså normale liv, forteller Nils. Jeg er litt usikker på om broder`n har sonet, han har i hvert fall noen dommer på seg, sier han.

Jeg ble første gang hentet av politiet som 4 åring, forteller Nils og smiler. «Fire år» sier jeg, forundret. Ja, jeg stakk av hjemmefra, husker ikke hvorfor sier han. Så husker jeg at broren min, og jeg knuste en del vindusruter på skolen, da jeg var 6 år. Så fortsatte det med en del hærverk og problemer på skolen, det var mye konflikt med lærerne i grunnskolen. Jeg kom etter hvert under barnevernet sammen med min bror, da var jeg 12 år gammel. Tror det var nabolaget som varslet barnevernet. Vi ble flyttet til en barnevernsinstitusjon, hvor jeg fullførte ungdomskolen på en spesialskole, der jeg hadde egen lærer. Der var det en kombinasjon av jobb og skole, og det var bra for meg. Broren min, fullførte ikke skolen. Jeg begynte og ruse meg i 12 års alderen, mest alkohol til å begynne med, senere hasj og andre ting. Jeg ble flyttet til en fosterfamilie på landet etter barnevernsinstitusjonen, og der ble det mye hjemmebrent og greier. Har vært til utredning og fått diagnosen ADHD, samt lese skrivevansker. Jeg brukte medisiner en stund, men så sluttet jeg, var ikke fornøyd med dem. Etter skolen jobbet jeg

mye, jeg fikk fast jobb som vaskehjelp på en restaurant da jeg var 15 år, søkte forresten jobben på en gul post it lapp. Har senere jobbet på butikk, hatt strøjobber i kommunen, har jobbet som DJ, og med scenemontering, var med og monterte scenen da Cold play hadde konsert, forteller han ivrig.

Jeg har tidligere i soningen vært på rusmestring og er i dag helt rusfri. Jeg ville delta på rusmestring her også men fikk ikke lov til å delta, da jeg ikke aksepterer dommen jeg soner. Jeg er uskyldig dømt hevder han, har hatt 8 advokater som har sett på saken min.

Interesse for skolen kom vel snikende da jeg ble fengslet, vet ikke, kanskje jeg er blitt mer moden og ser behovet for utdanning. Har tatt noen fag fra vg1, blant annet naturfag der jeg fikk 4 i karakter, fikk nesten 5 men bommet litt på den forbanna fotosyntesen, sier han og flirer. Jeg har også tatt noen moduler av TIP fagene (teknikk og industriell produksjon). Begynte med norsk, men ble flyttet til et annet fengsel, så da ble ikke det noe mer. Har tatt noen kurs i musikk, media og Photoshop. Da jeg kom hit (Evje) har jeg tatt flere kompetansegivende kurs, og holder på med en ny modul av TIP. Husker ikke at noen har påvirket meg til å begynne på skolen, jeg har kommet på det selv forteller Nils. Det er fint å ha noe å holde på med mens jeg soner, samtidig vet jeg nå at jeg vil utdanne meg til industrimekaniker for det kan være nyttig i forbindelse med scenebygging og slikt som jeg vil jobbe med når jeg slipper ut.

Jeg har fått hjelp av skolen til å legge planer for utdannelsen min, vi søkte jo ordinær skoleplass (vg1 TIP) i høst fordi jeg hadde dato om prøveløslatelse i august, så det passet bra. Men så fikk jeg ikke prøveløslatelse og heller ikke frigang for å gå på skolen, fordi de mener det er gjentakelsesfare, forbanna greier, sier Nils. Jeg har anket avslaget, men tviler på det går, jeg føler jeg blir motarbeidet av fengselet i forhold til planene mine.

Det negative med et lite fengsel som dette er at det er mindre skoletilbud, og færre undervisningstimer enn i store fengsler. Men det er bra med de kompetansegivende kursene som dere av og til arrangerer, i tillegg til det vanlige skoletilbudet.

Jeg har tatt kurs i varme arbeider, liftkurs, båtførerprøven og noen datakurs her. Jeg vil ikke søke overgang til et fengsel med bedre tilbud, da må jeg antagelig på lukket avd og da mister jeg en del av de godene man har på åpent fengsel, forteller han.

Jeg er mest interessert i kurs på videregående nivå, helst innen TIP fagene. Deretter kompetansegivende kurs. Jeg har tenkt å fortsette utdannelsen etter soning, eller jobb. Det er

viktig for meg at jeg har noe å gå til når jeg kommer ut etter 4 års soning, for ellers tror jeg det går galt igjen. Her er jeg vant med en fast struktur, 3 måltider til dagen, skole eller jobb på dagtid, sier han.

På spørsmål om hva som får han til ikke å delta på kompetansehevende tiltak, forteller Nils at han deltar bare på de kursene han synes er interessante. Videre at det er dumt at man må avbryte påbegynt utdanning ved flytting til nytt fengsel, fordi tilbudet ikke finnes i det fengselet man kommer til.

I forhold til tanker om muligheter i arbeidslivet etter soning, sier Nils at han tror det skal gå bra, fordi jeg har en del kontakter i musikk og event bransjen, og så har jeg tatt mange kurs og fått mer kompetanse forteller han optimistisk.

Respondent nr 3

Steinar er 48 år og sitter i forvaring på det 11 året, han er dømt for drap. Han har sittet i fengsel i 15 år fordelt på ca 12 soninger, forteller han. Steinar har sammen med Nils opplæringsrett i form av voksenrett (etter søknad).

Steinar skiller seg litt ut fra de andre informantene, han har i likhet med de andre informantene opplæringsrett, da i form av voksenrett. Steinar har en lang rushistorikk hovedsakelig alkohol, piller og hasj. Han er oppvokst i en by med en mor som hadde «litt» rusproblemer og far som arbeidet borte i lengre perioder. Han forteller at mor kjøpte alkohol til han i ung alder. »Jeg vet at du drikker» sa hun, og kjøpte alkohol til meg da jeg var 15 år gammel, forteller han. Han fullførte ungdomsskolen i en kombinasjon av skole og utplassering i bedrift. Steinar var med i en ungdomsgjeng som hang rundt og drev med mindre kriminalitet som fyllekjøring, vinningskriminalitet og «småvold» som han kaller det. Jeg ble med på noen innbrudd for ikke å bli stemplet som tyster, forteller han. Rusen ble en stadig større del av hverdagen, og det handlet om å skaffe dagens dose av rusmidler. Han forteller om når han våknet opp nedsnødd på en benk og bare ventet på at bensinstasjonen skulle åpnet, slik at han kunne få kjøpt mer rødsprit. De fleste av kameratene fra denne tiden er døde, bortsett fra et par stykker som kom seg bort fra rusmiljøet og nå lever normale liv. For Steinar sin del ble det etter hvert ble det mye ut og inn av fengsel. Jeg har 12 dommer og sonet ca 15 år i fengsel, sier han. Den siste dommen, en forvarings dom for et drap jeg ikke helt husker detaljene rundt. Han har til nå sonet 11 år av denne dommen, men har nå søkt om løslatelse. Han forteller han har bolig og muligheter for litt jobb etter soning. Han er uføretrygdet, men er klar over at han må ha noe å fylle dagene med og kan tenke seg

småjobber. Rus har vært en stor del av hans liv, også under soning har det i perioder vært mye rus. Han fikk påvist ADHD i 2005, og har deltatt på ulike programmer under soning som rusprogram, sinnemestring, konflikthåndtering og greier, forteller han. Under soning i 2005 fikk han noen småjobber i fengselet han da sonet i, jeg kunne jo faen meg ingenting sier han. Men etter hvert fikk han til enkle arbeidsoppgaver, følte mestring og på denne måten vokste han. Han fikk etter hvert ansvar for grøntanlegg utenfor fengselet, klippet gress til og med på utsiden av gjerdet sier han stolt, de stolte på meg sier han. Arbeidsoppgavene ble noe endret da NOKAS gutta kom sier han, da økte sikkerhetsnivået blant annet med ekstra gjerde, så tett at du ikke finn fingrene gjennom nettingen, flere meter høyt med en meterlang skråkant på toppen med piggråd og «kniver» forteller han.

Forandringen skjedde i 2005 sier Steinar, som sagt fikk jeg oppgaver jeg fikset, begynte etter hvert å ta noen fag som norsk, samfunnsfag og matte. Visste ikke en dritt om samfunnet, politikk og greier før jeg begynte, men med samfunnsfag fikk jeg greie på mye sier han. Jeg sluttet og ruse meg i 2005, sluttet til og med å røyke. Men jeg veide 130 kilo, kunne ikke gå opp trappa uten at svetten stod ut av panne, og jeg hev etter pusten. Jeg vet ikke helt hvorfor det ble slik, tror det var fordi jeg var lei av livet som det var, med fylleenerver og mye dritt. Jeg begynte å trene, lå på cella og tok armhevninger til jeg var helt utslitt. Jeg jogget og fikk tankene bort fra rus. I dag kan jeg springe så langt jeg gidder, sier han. Han forteller videre om utdanningen i fengselet. Jeg begynte etter hvert på media og kommunikasjon i fengselet, vi lagde filmsnutter og gjorde intervjuer, lagde radioteater og greier. Fikk gode karakterer på eksamen, eller var det tentamen? sier han litt undrende. Gikk på media i 3 år, deretter jobbet senere en stund i fengselets gartneri, og drev med sveising på verkstedet. Jeg fikk til det meste, og det var en god følelse, sier han.

Steinar forteller videre at han kom hit (Evje) for et år siden og har tatt flere kurs her både motorsag, liftkurs, varme arbeider, byggfag og murerkurs. Det er mindre kurs her enn på Ila, men det var jo et stort fengsel, sier han. Jeg tar de kursene som interesserer meg, helst korte kurs som er praktiske. Jeg har lært litt om mye forskjellig, og har kontakt med håndverkere hjemme og kan være med å jobbe med litt forskjellig når jeg slipper ut. For meg er det viktig for selvfølelsen å ta kurs, jeg lærer noe og får det til, har fått skryt fra håndverkere jeg har jobbet med her i næringsparken, pusset en hel jævla mur sammen med en murer fra bygda, forteller han. Jeg har en sønn som bor hos min mor, han har sosial angst og går ikke ut, sitter bare hjemme og spiller data, han skal jeg få bedre kontakt med når jeg slipper ut, avslutter Steinar.

Respondent nr 4

Tore er 21 år og soner dom for vold og ran, han har sonet til sammen 2 år i fengsel, siste 13 mnd av denne tiden har vært på avd Evje fordelt på 2 ganger. Tore har fortsatt ungdomsrett i forhold til opplæringsloven.

Tore har jeg hatt samtaler med tidligere, da han har sonet her før. Førrige soning ble avsluttet med at han fikk skoleplass på en tilpasset videregående skole, og prøveløslatelse. Hva skjedde? spør jeg. Vel, for å si det kort, jeg traff gamle kamerater, det ble noen øl, en tur på byen, litt «cola» i nesa og det endte som så ofte før, med vold og kriminalitet. Det er ikke at det skal bli slik når vi går, men det har lett for å ende med panne og knyttnever likevel. Men jeg fullførte nesten skoleåret, manglet bare en måned, sier han.

Tore er 21 år, oppvokst i nærheten av en by, sammen med mor og to brødre. Den ene av brødrene mine har tatt utdanning, har jobb og familie, den andre broren min gjør ingenting, sier Tore. Jeg har hatt lite kontakt med min far i oppveksten. Mor har alltid vært der for meg, hun har tilgitt meg hver gang jeg har gjort noe galt, og vi har et godt forhold, det er en fin familie, kan ikke skylde på den sier Tore.

Når Tore forteller om oppveksten sier han at han «alltid» har vært en tyv. Jeg begynte å stjele i 7-8års alderen, vet ikke hvorfor. Jeg begynte og ruse meg i 12 årsalderen, sniffet bensin, kan ikke huske at noen påvirket meg til dette, forteller han. Etter hvert flyttet det noen til det stedet vi bodde, og vi ble en gjeng som ruset oss og stjal fra butikker, bensinstasjoner osv. Det gikk mye på alkohol, piller, hasj og etter hvert kokain. På skolen var jeg delvis utplassert i arbeidslivet i 8 og 9 klasse, droppet helt ut på slutten av 9 klasse. Startet på videregående, og gikk i 2 dager før jeg sluttet. Jeg jobbet ca 1 år i et bygg firma, men sluttet der etter en tur til Danmark hvor det ble mye styr, som han kaller det. Det fortsatte med rus og kriminalitet, og jeg har etter hvert fått 6 dommer for vold og ran.

Har sonet to fengselsstraffer på til sammen, litt over 2 år. Tore har nå frigang for å delta på et kurs utenom fengselet, men må avbryte det for å delta i 18 ukers rusbehandlingsopplegg. Jeg får prøveløslatelse på vilkår, der vilkåret er å delta i behandlingsopplegget. Akkurat nå tenker jeg, aldri mer rus sier han, men tankene om dette, varierer litt etter humøret og dagsformen. Jeg må ta behandlingsplassen nå som jeg kan få den, får ikke lov til å utsette det, det er litt dumt i forhold til kurset jeg holder på med, men jeg kan fortsette kurset senere forteller han.

På spørsmål om han har fått noen diagnoser i forhold til ADHD, lese- skrivevansker eller annet, svarer han at han ikke har blitt testet, men skal nå testes i forbindelse med behandlingsopplegget. Skal ikke forundre meg om jeg har ADHD sier han, jeg er ofte urolig i kroppen og har vanskelig for å konsentrere meg. Som da jeg deltok på kurset i båtførerprøven her i fengselet, klarte nesten ikke å følge med, tanken fløy alle andre veier, forteller han.

I forhold til utdanning i fengselet sier Tore at han ser nå behovet for å få kurs og utdanning. Jeg pratet med min bror som fortalte meg at det er viktig med utdanning, i tillegg har jeg tenkt mye selv. Ingen andre har påvirket meg til å ta kurs. Jeg har nylig forlovet meg, og dama er på utkikk etter leilighet til oss. Det er ei dame med bein i nesa, som sier fra, noe jeg trenger forteller han. Flere av gutta i kameratflokkene har nå blitt streite med jobber og ordna forhold, mens andre igjen, som meg har det ikke gått like bra med. Jeg vil ha en jobb etter hvert, har tatt flere kurs under soning, som truckførerbevis, motorsag, kosthold/ernæring, byggfagkurs, bransjelære, og nå kurs i overflatebehandling. Årsaken til at jeg tar kurs er delvis for å få noe nyttig ut av soningen og bedre jobbmuligheter senere. Noen av kursene har jeg tatt ved avd Evje, andre kurs har jeg tatt under soning andre steder.

På spørsmål om hva som får han til å avstå fra opplæring forteller han at problemene med kursene på avd Evje er at det er for få undervisningstimer i fellesfag. Jeg begynte på et fag i Arendal der det er skole hver dag, når jeg kom hit får jeg tilbud om to timer i uka i faget, det er for lite. Mang av oss trenger tett oppfølging, det blir for lang tid mellom hver undervisningstime. Jeg skjønner at det har sammenheng med at det er et lite fengsel, få elever, økonomi og sånt, men slik oppleves det. Videre er det vanskelig å kombinere deltagelse på rusmestringsprogrammet og skole da det ofte går samtidig. Så hender det av man blir overført til andre fengsel, eventuelt behandlingsopplegg som forstyrrer planene, forteller han.

På spørsmål om type utdanning sier Tore at kompetansegivende kurs er viktigst for han. Han kan ikke forestille seg et langt utdanningsløp med mye fellesfag. Vi har tidligere pratet om praksiskandidatordningen, som et alternativ, der lang relevant praksis i et fag (5år) kan ende med et fagbrev. Tore sier han har hatt nytte av samtaler med skolen i forhold til karriereveiledning, med prat om muligheter innen jobb og utdanning. Han sier han skjønner at formell utdanning er viktig i forhold til jobbmarkedet.

Det at fengselet er lite og antall deltakere betyr ikke noe for meg sier Tore. Når soningen nærmer seg slutten tar jeg med meg det som interesserer meg.

På spørsmål om muligheter i arbeidsmarkedet er Tore optimist. Jeg tenker meg en jobb enten med overflatebehandling eller stillasbygging, jeg har noen kontakter i der, sier han. Han forteller videre at han tror ikke arbeidsgiver vil ha noen skrupler med å ansette han fordi han har sonet, dersom jeg viser at jeg gjør en god jobb, sier han.

Vi avslutter intervjuet, tar hverandre i hånden, jeg ønsker han lykke til. Han reiser på 18 ukers behandlingsopplegg til uka, og jeg sier «håper jeg ikke ser deg her igjen». Nei, vi satser på det, sier han og smiler.